הפדגוג

ירחון לחנוך והוראה

בעד הורים ומורים.

המו"ל: הוצאת „תושיה", ורשה.

העורכים: א"ל בן־אביגדור וש"ל גרדון.

חוברת ט'. | תמוז, תרס"ג. | Nr. 9.

תֹּכֶן:

הוספה ל„עולם קטן".

קרקוי

בדפוס יוסף פישר (גראדגאססע 62).

הוצאת „תושיה".

ספרי חנוך ולמוד ומקרא:

1] אלפא ביתא מצוירת בצבעים (עפ"י השטה הטבעית) עם 24 ציורים יפים ואותיות הכתיבה.
נדפסת על טבלא גדולה להדביק אל הקיר בבה"ס.
מחירה 20 קאפ׳. פאר׳ 2 קאפ׳.
מדבקת על ניר עב—30 קאפ׳. פאר׳ 6 ק׳.

2] אלפא ביתא מצוירת בצבעים (כנ"ל) מטולטלת, ערוכה בקוביות (בגזרי עץ קטנים), בתבת־ניר יפה— זכתוכה לוחות־לדוגמא ערוכות לזה.
מחירה 75 ק׳. פאר׳ 10 קאפ׳.

3] הנ"ל, בגזרי ניר עב קטנים, בתבת ניר כנ"ל.
מחירה 60 ק׳. פאר׳ 10 ק׳.

4] אלפא ביתא מטולטלת, ערוכה בקוביות. אותיותיה מדבקות על גזרי עץ קטנים מרבעים (קוביות) עם נקודות מיוחדות, להרכיב מהן מלות ומאמרים— ערוכה בתבת ניר.
מחירה 60 קאפ׳. פאר׳ 20 קאפ׳.

5] הנ"ל, מדבקת על גזרי ניר עב קטנים, בתבת ניר כנ"ל.
מחירה 50 ק׳. פאר׳ 10 ק׳.

6] אלפא ביתא מצוירת בצבעים (עפ"י השטה הטבעית), עם 82 ציורים יפים. נדפסת על טבלא גדולה להדביק אל הקיר בבה"ס.
מחירה 25 קאפ׳. פאר׳ 2 קאפ׳.
מדבקת על ניר עב—35 ק׳. פאר׳ 8 ק׳.

7] הנ"ל, במחברת קטנה ונאה, מכורכת במעטפה ציורית (בצבעים) יפה.
מחירה 50 קאפ׳. פאר׳ 10 קאפ׳.

8] אלפא ביתא מצוירת בצבעים (כנ"ל) מטולטלת, ערוכה בקוביות. ערוכה בתבת ניר גדולה ויפה עם ציור נאה בצבעים ממעל.
מחירה 1 רובל. פאר׳ 20 ק׳.

9] עברית בלשון עם ועם. למוד הקריאה למתחילים. י. לוינזון וי. ח. טביוב. I למדברים רוסית, II למדברים זרגון.
מחיר כל מחברת בכריכה 25 ק׳. פאר׳ 4 ק׳.

10] ראשית דעת שפת עבר (כנ"ל עם ציורים). מ. קרינסקי.
מחירו 30 קאפ׳, מכ׳ בבד 40 ק׳. פארטא 6 קאפ׳.

11] הקריאה העברית (למתחילים). י. ב. לבנר.
מחירו 15 קאפ׳, מכ׳ כבד 25 קאפ׳. פאר׳ 4 ק׳.

12] בית הספר לתורת הכתיבה העברית, בחמש מחברות (מאושר מטעה"מ). מ. קרינסקי.
מחיר כל מחברת 7 קאפ׳. פארטא 2 קאפ׳.

13] לפי הטף להורות את הילדים לדבר עברית מבלי עזרת תרגומים. ד. ילין.
ספר המורה, שני חלקים (החלק השני עם לוחות־תמונות).
מחיר כל חלק 75 ק׳, מכ׳ בבד 90 ק׳. פאר׳ 10 ק׳.
שני החלקים מכ׳ יחד בבד 1.70. פאר׳ 14 ק׳.

14] מקרא לפי הטף, להורות את ילדי ישראל קרא וכתוב ודבר עברית, על פי השטה הטבעית, עברית בעברית, עם ציורים. הנ"ל.
ספר התלמיד, שני חלקים.
מחיר כל חלק 75 קאפ׳ בכריכה. פאר׳ 8 ק׳.

15] המכין. פרוזדור לכל ספרי הלמוד. (מאושר מטעה"מ). י. ח. טביוב.
מחירו 30 ק׳, מכ׳ בבד 40 ק׳. פאר׳ 6 ק׳.

16] ראשית למודי שפת עבר (עם תרגום המלות ברוסית ואשכנזית באותיות עבריות). י. גרזובסקי.
מחירו 50 ק׳, מכ׳ בבד 65 ק׳. פאר׳ 8 ק׳.

17] גן הילדים. כריסטומתיה עברית עם תרגום המלים ברוסית ואשכנזית (באותיות עבריות, עם ציורים). ש. ברמן.
מהדורא חדשה מתוקנת.
חלק ראשון מחירו 75 ק׳, מכ׳ בבד 90 ק׳. פאר׳ 10 ק׳.
חלק שני מחירו 50 ק׳, מכ׳ בבד 65 ק׳. פאר׳ 6 ק׳.
שני החלקים מכ׳ יחד בבד 1.45 רובל. פאר׳ 16 ק׳.

18] בת חיל או תורת אם, ספר מקרא לבנות ישראל. י. מיוחס.
מחירו 40 ק׳, מכ׳ בבד 50 ק׳. פאר׳ 6 ק׳.

19] מדריך הילדים. מתודה וכריסטומתיה (עם תרגום המלות ברוסית) בב׳ חלקים (מאושר מטה"מ). ק. ולוצקי.
כל חלק 35 ק׳, מכ׳ בבד 50 ק׳. פאר׳ 8 ק׳.
שני החלקים מכ׳ יחד בבד 85 ק׳. פאר׳ 14 ק׳.

20] רע הילדים. ספר מקרא למתחילים, כלו מנקד, עם „אוצר המלים" בתרגום רוסי (מאושר מטעה"מ). י. ב. לבנר.
מחירו 40 ק׳, מכ׳ בבד 50 ק׳. פארטא 8 קאפ׳.

21] ידידנו. מועדי ישראל ותפלותיהם עם תרגום המלות ללשון רוסיה (מאושר מטעה"מ). הנ"ל.
מחירו 40 ק׳, מכ׳ בבד 50 ק׳. פאר׳ 6 ק׳.

22] מורה הילדים. מתודה עם תרגום המלות ברוסית ואשכנזית באותיות עבריות (מאושר מטעה"מ). י. ח. טביוב.
מחירו 90 קאפ׳, מכ׳ בבד 1.05. פאר׳ 14 קאפ׳.
מפתח (לתרגומי מורה הילדים). הנ"ל.
מחירו 10 ק׳, מכ׳ בבד 20 ק׳. פאר׳ 4 ק׳.

23] עדן הילדים. כריסטומתיה עברית עם תרגום המלות ברוסית, אשכנזית באותיות עבריות, צרפתית ואנגלית. (מאושר מטעה"מ). הנ"ל.
חלק ראשון מחירו 80 קאפ׳, מכורך בבד 95 ק׳. פארטא 10 קאפ׳.
חלק שני מחירו 70 ק׳, מכורך בבד 85 קאפ׳. פארטא 8 קאפ׳.

24] אגרון לבני הנעורים. מכתבים למופת לילדים ולילדות, לנערים ולנערות, עם מלון לכל המלים והמבטאים החמורים. הנ"ל.
מחירו 50 קאפ׳, מכ׳ בבד 65 ק׳, מכ׳ הדר 75 ק׳. פארטא 8 ק׳.

25] בית ספר עברי. ספר מקרא ולמוד. י. גרזובסקי.
חלק ראשון 25 ק׳, מכ׳ בבד 35 ק׳. פאר׳ 4 ק׳.
חלק שני 50 ק׳, מכ׳ בבד 65 ק׳. פאר׳ 8 ק׳.
חלק שלישי 75 ק׳, מכ׳ בבד 90 ק׳. פאר׳ 12 ק׳.

26] הדקדוק העברי. דקדוק קצר למתחילים, מנוקד. ל. שאצקי.
מחירו 40 ק׳, מכ׳ בבד 50 ק׳. פאר׳ 6 ק׳.

27] תרגילי הדקדוק העברי (להקראת ונתות). הנ"ל.
מחירו 30 ק׳, מכ׳ בבד 40 ק׳. פאר׳ 6 ק׳.

28] מחברות לנתוחי־דקדוק (שלש מחברות). א. י. גוטליב.
מחיר כל מחברת 10 ק׳. פאר׳ 2 ק׳.

29] דקדוק לשון עברית מאת שמואל דוד לוצטו (שד"ל), מעבד ע"י אברהם כהנא.
מחירו 50 ק׳, מכ׳ בבד 65 ק׳. פאר׳ 8 ק׳.

30] מערכת הפעלים (ספר שמושי). א. קליינמן.
מחירו 50 ק׳, מכ׳ בבד 65 ק׳. פאר׳ 8 ק׳.

31] קצור דברי הימים לעם ישראל מראשית היותו עד היום הזה (מנוקד). י. גרזובסקי.
מחירו 50 קאפ׳, מכורך בבד 60 ק׳, מכורך הדר 70 ק׳. פארטא 6 ק׳.

32] תולדות עם ישראל (מנוקד). א. ז. רבינוביץ.
חלק ראשון מחירו 50 ק׳, מכ׳ בבד 65 ק׳; פאר׳ 8 ק׳;
חלק שני מחירו 55 קאפ׳, מכ׳ בבד 70 קאפ׳; פאר׳ 8 ק׳.
חלק שלישי מחירו 80 קאפ׳, מכ׳ בבד 90 קאפ׳, פאר׳ 10 ק׳.
כל שלשת החלקים (כל הספר) מכורכים יחד בבד הדר 2,10. פאר׳ 20 ק׳.
נמצא להמכר גם בספרים קטנים: ספר א׳ ב׳ ח׳ כ"א 15 ק׳; ספר ג׳ ד׳ ו׳ ז׳ ח׳ ט׳ י׳ כ"א 20 ק׳. פאר׳ לכל ספר 2 ק׳.

33] למען אחי הקטנים. שירי ילדים (פורמט גדול). א. ליבושיצקי.
מחירו 60 ק׳, מכ׳ פשוט 75 ק׳, מכ׳ הדר 85 ק׳, על ניר ריגאל 1 ר׳, מכ׳ הדר 1.25. פארטא 10 ק׳. פאר׳ 12 ק׳.

34] הכנור. קובץ שירים לילדים ולבני הנעורים, מאת משוררים שונים.
ספר ראשון: שירי הטבע. ספר שני: משלים. ספר שלישי: אגדות.
מחיר כל ספר 25 ק׳, מכ׳ 35 ק׳. פארטא 6 ק׳.

35] פרקי אבות לבני הנעורים (עם תרגום רוסי והערות ובאורים). א. ליבושיצקי.
מחירו 25 ק׳, מכ׳ בבד 35 ק׳. פאר׳ 4 ק׳.

36] בעיר וביער (משלים), ב"ח. י. שטינברג.
מחיר כל חלק 30 ק׳, מכ׳ בבד 40 ק׳. פאר׳ 4 ק׳.
שני החלקים ביחד מכורך בבד 80 ק׳. פאר׳ 8 ק׳.

37] שיחות ילדים. קובץ אגדות מקוריות לילדים (פורמט גדול). מנוקד. הנ"ל.
מחירו 40 ק׳, מכ׳ 65 ק׳. פארטא 6 קאפ׳.

38] כל אגדות ישראל (פורמט גדול, מנוקד, מאושר מטעה"מ). י. ב. לבנר.
חלק ראשון מחירו 75 ק׳, מכ׳ הדר בבד 1 רובל. פאר׳ 8 ק׳.
חלק שני מחירו 1.05 ר׳, מכ׳ בבד 1.65, הדר בבד 1.75. פארטא 16 ק׳.
שני החלקים מכ׳ יחד הדר בבד 2.60. פאר׳ 24 ק׳.

39] עולם קטן. עתון מצויר לבני הנעורים. מהדורא ראשונה.
65 חוברות בחמשה כרכים (13 חוב׳ בכל כרך),
כל כרך במחיר 1.50 רובל.
כל 26 חוב׳ מכ׳ יחד 3 רובל.
כל הקבוצה ביחד מכ׳ הדר 6 רובל.

גן הילדים בתור פרוזדור לחדר.

חנוך ילדי עמנו בתקופת חייהם הקודמת לשנות למודם מתחילה לעסק את סופרינו הפדגוגים ואת עסקנינו הצבוריים יותר ויותר; מזמן לזמן הולכת ומתפתחת בקרבנו ההכרה, כי כל עוד שלא תקנו את חנוכנו גם בתקופה ההיא לא יצאנו ידי חובת תקון; ההכרה הזאת מביאה רבים לידי מסקנא, כי נחוצים לנו גני-ילדים עבריים בשביל הקטנים שטרם הגיע פרקם ללמוד. כדי לעזור בחזוק ההכרה האמורה בין בני עמנו ולבססה יותר הנני אומר להוכיח בזה, עד כמה פגומים ובלתי שלמים יהיו גם התקונים המתקבלים בבתי הלמ״ד שלנו כל זמן שלא נשלימם ע״י יצירת בתי חנוך מכינים מן הטפוס האמור.

אחד התקונים היותר עיקריים והיותר ודאים ההולכים ונעשים „בחדרינו" הוא בל״ס תקון ההוראה עפ״י השטה הטבעית או, כמו שיכנוה אח״ים, השטה הממשית. השטה הזאת נתפרסמה ונתמחתה בישראל ובעמים כל כך עד שהיתה כמעט למושג נרדף עם מושג תקון ההוראה בכלל; אולם גם התקון הרצוי הזה חסר את שלמותו ע״י שפת הדבור שקדמה לביה״ס, ע״י שתוף השפות שבפי בנינו. והדבר הזה מצריך אותנו לבקש תקונים גם מחוץ לביה״ס, כמו שאבאר בזה.

המשמעת, כידוע, הוא התנאי היותר הכרחי להצלחת הלמוד בבית הספר. איך שלא תהיינה הדעות חלוקות במהות המשמעת ובדרכי קנינה, בזה כולי עלמא לא פליגי כי נחוצה מאד הכנעת רצון החניכים ושעבודו אל רצון המורה או המחנך לשם אותה התכלית, שבשבילה הוא בא להורות או לחנך. אולם דעת בני הסמכא שבפדגוגים, כי המשמעת היותר רצויה ובטוחה היא זו שאינה פוסלת את צורתו של המחונך, שאינה מבטלת את רצונו ומפסידתו, אלא מעלה אותו ומצרפתו למעלת רצונו של המורה; לא די להם לתלמידים לעשות רצון רבם, אלא שצריכים הם לעשותו מתוך התעוררות רצונם הם ובשתוף הכרה ידועה מצדם; צריכים איפוא לברוא בביה״ס יחס נלבב כזה עד שגלוי רצון המורה ימשך אחריו, כמו בהיסח הדעת, את רצונם הפועל של התלמידים. הדבור, לדעתי, הוא המכשיר היותר נאמן להשפעה הפנוטית ממין האמור, וכמעט שלא תצויר מציאות יחס אידעאלי בביה״ס כזה שאמרתי בלי אמצעית השפה החפשית: שיחות חולין בין הפרקים, הערות המורה למעשי תלמידיו השונים ושומת ערכם בעתם. גם אופני הבעתן והטעמתן [מלבד ההוראה עצמה] הן מן הדברים שבהם „פני" המורה מתגלים ביותר, הן שמשרות את „השכינה" בביה״ס והן שבוראות בו את „רוחו הטוב"; ע״י הדבור החפשי מתקרב המורה אל תלמידיו ומוצא לו מסלות אל לבותיהם מן היום הראשון להתודעותם זה לזה; אפילו באופן היותר רע, כשהאוטוריטט של המורה נזקק לעונשי הגוף שיסמך עליהם, גם אז, כידוע, מחויבים לצרף את הדבור אל מעשי העונשים. לשתף את תוכחת המוסר אל שבט המוסר, צריכים להמתיק, למצער, את הדינים ולהטעימם יפה, בכדי שלא יעוררו התקוממות ומרדות בלב, ושלא יהיו כמוסר עריץ המביא לידי קשיות ערף והפכת הקערה על פיה.

אך לעומת זה אנחנו מוצאים, כי מתנאי השטה הטבעית היסודיים היא גם הגבלת השמוש בשפת האם עד כדי בטולו הגמור; כי היא דורשת, ובצדק, להשכיח על הילד את שפת מולדתו בשעות מציאותו בביה״ס מתחילתן ממש, כדי לברוא עי״ז את ההכרח להסתגל אל השפה הנלמדת; היא דורשת שעבוד המחשבה אל השפה הנלמדת ע״י יצירת ספירה מיוחדה ההטובה כלה מתבניות השפה הזאת, קולותיה וצרופיהם, ניביה ובטוייה, בכדי להרגיל את האזן אליהם ועל ידה גם את שרירי הדבור, ולעסק ככה בבריאת המחשבה הטבועה בחותמה של השפה החדשה גם את מרכזי השמע והדבור גם יחד.

אלה מתוכי המחשבה היותר הכרחיים לה והמצותים כמעט תמיד בעבודתם גם את עבודת יתר מרכזי יצירתה, גם קולא כל שהיא בנידון זה עלולה לפגום את השפה הנלמדה ולעצור בהתפתחות הדבור בה ;— ואיך זה יצאו איפוא „חדרינו" ידי חובתם לשתי הדרישות האמורות הבאות בבת אחת ?

אמנם יודע אנכי, כי גם בלי אומר ודברים יכלים להביע את הרצון באופן מובן כל צרכו כדרך שמביעים את שאר הענינים, ויש גם אשר יצלח בידי המורים על פי השטה הטבעית לשלוט ברצון תלמידיהם שלטון גמור ; אולם מסופקני מאד אם איכות השלטון הזה תהיה מעין זה שהזכרתי למעלה, ושככה מעורר בי את הקנאה מדי פגשי אותו בבתי חנוך אחרים הנמצאים בתנאים יותר רצוים בנידון זה. לדעתי, עלולה המשמעת הבאה באמצעית „השפה האלמית" להיות רק פסיבית וחצונית כתולדת ההשפעה הקלושה והשטחית שבטבע השפה הזאת. שפת הרמזים עניה ופשוטה ביותר כדי שתוכל לפרש את גוני הרצון השונים כל צרכם, לשמור גם את המדה והקצב הנחוצים בגלוים וגם להתאימם עם אישיות כל תלמוד ותלמוד ; בשפה ההיא יתגלה הרצון רק במראותיו הקצוניים ; הרוגז והלבוב משתקפים ברשמי הפנים, בקול ובתנועות הנו רק בתמונותיהם הבולטות והנמרצות ביותר וכאמצעים קצוניים אינם יכלים לדיות רצוים בתור אמצעי החנוך.

גם פשיטות השפה ההיא בשללה מנוסח המצוה את ססגוניותה, מביאה בע"כ לידי שנונה בסגנון אחד תמיד, ועי"ז יפוג טעם המצוה עצמה וכח פעולתה יקהה סוף סוף ; כמו כן ידרוש כל תלמיד בהסכם עם מזגו וטבעו, יחס אחר ונוסחת פקודה אחרת לכבוש יצרו : אלה עיני הזעם עצמן, למשל, שהחרידו את לבב הילד האחד עלולות לעורר רק שחוק בלב השני, אותה הגערה הפועלת את פעולתה על האחד פועלת על השני פעולה הפכית ממש ; לשפת הרמזים אין אפוא ההסתגלות האישית הדרושה.

גם טעמי המצות הנחוצים כ"כ לתכלית המשמעת, גם להם אין מקום בשפה האמורה, ועפ"י תנאיה תהיינה המצוות בה רק חוקים וגזרות, שבקושי מתקבלים על הלב, ואם הם מתקבלים אז יפגמו את רצון המצוים : כל בעל נסיון יודע, כי לפעמים דיה למלה קולעת אחת, להגה חודר אחד בכדי לעורר את ציורי הגנאי או השבח שבמעשה פלוני ולפעול ככה את פעולתם יתר הרבה מאשר תעשינה זאת הגערות והזועות, ואת כל אלה חסרה השטה הטבעית בירחי הלמוד הראשונים, שבהם טמיר חלק גדול מאיכות יחוסם של התלמידים אל למודיהם ואל רבם בירחים הבאים אחריהם.

גם תכן הלמודים, המכשיר לפעמים את המשמעת בביה"ס, גם בו עלובה השטה הנזכרת בעת הראשונה ושיחותיה ע"ד עצמים הידועים בעיקרם והחדשים רק בשמותיהם, אם עולות הן בענינן ובטבעיותן על חנוכי התרגום היבשים, אינן עשויות בכ"ז למשוך את הלבבות במדה מכרעת כזאת עד כדי לחבב את המורה על תלמידיו : הן מעוררות אמנם את השכל לעבודה אבל רק בצדן הפילולוגי ולא בתכנן ההגיוני.

עוד קוץ אחד יש בהשיחות ממין האמור שראוי לשים אליו לב : רגילים הם הילדים עוד מבית אבותיהם לחשוב את ביה"ס לבית תלמוד, שלומדים שם את הקריאה בספרים, את הכתיבה וכדומה מן היכוליות. יותר משמלבב אותם תכן הקריאה הם מתענינים במלאכת הקריאה ; לא הידיעה היא העיקר בעיניהם כ"א אפשרות השמוש בה לכשיחפצו, אותה היצירה הכרוכה בעקבה והאהובה כ"כ לילדים. הלמוד בכלל חשוב בעיניהם מאד בראשיתו, היינו טרם שהספיקו להבחילהו עליהם ולהכזיב את תוחלתם ממנו ; טוב יעשה איפוא המורה בשימו את כל מעייניו לאמת את תקוות הילד מבית ספרו ומלמודיו ולנטוע בלבם את הכרת התועלת והרגשת הענג היוצאים מהם ; טוב כי יבין להשתמש ברגעי אושר הראשונים שהילד מרגיש מיצירתו הראשונה ולהמשיכם הלאה בלי הפסק וגם להעמיקם בכל יתר זמן למודו ; צריכים ללמדהו ידיעות ויכוליות כאלה העומדות לבא לידי שמוש תיכף, לידי יצירה פועלת, המתאימה עם מושגיו ע"ד הלמוד. נמצאנו איפוא למדים, כי ישיבת הילדים בביה"ס בלי עסקניות חפשית מצדם עשויה להשפיל את ערך ביה"ס בעיניהם ולהביאם לידי יחס זר אליו ואל בעליו גם יחד.

והנה לפי מצב חדרינו החדשים (והישנים לא כש"כ כי פעולה מכנית לאו שמה יצירה) עוסקים הילדים בירחי למודם הראשונים רק בשנוני הדבור, ואלה לפי תכונתם אינם מוכשרים כלל להספיק להם את צרכם ליצירה חפשית : הדבור בכלל הוא אמנם אחד מצרכי הילדים, אחד מאופני יצירתם, וכדבר שבו אישיותם מתגלה יוכל אמנם גם לענגם במדה ידועה,

אבל מה שאין כן קלפת הדבור, מעטפת השפה שעליו; הילד ישמח, למשל, לפטפט ככל העולה על רוחו, לקרוא מעצמו מלים ולחברן למאמרים המובנים לו, לתארן אח"כ על הגליון ולקראן בלי עזרה צדדית, אבל לא יתפעל כ"כ על הידיעה החדשה שקנה, כי דבר פלוני שמו בשפה פלונית הוא כך וכך; לילד כמעט אחת היא באיזה שפה יוציא את רוחו ובלבד שיוציא...

מכל האמור בזה יוצא לנו, כי בכדי שנוכל ליהנות מהיתרונות הרבים שממציאה לנו השטה הטבעית בשלמותם מחויבים אנו לברוא לילדינו ניב שפתים עברי עוד טרם שיתחילו לבקר את „החדר", בשביל שימצאו את שפת למודם מובנת להם כל צרכם עוד מרגע הראשון לבאם שמה. מובן מאליו כי חנוכנו הביתי במצבו ההוה איננו עשוי כלל למין הכנה כזו; נחוצים לנו איפוא בתי חנוך המיוחדים לתכלית האמורה, „חדרי הכנה", או „פרוזדורים", שיהיו נועדים לכתחילה רק להתקין את הילדים בני ה' במשך שנה אחת אל למודי החדרים לכל חפציהם. פה מתבקשת השאלה ע"ד „גני ילדים" עברים שעורר מר פינס במאמרו בהפדגוג חוברות א—ג. לצערי, מדת ידיעתי בפרטי ובמצב „הגנים" בחו"ל איננה מרשה לי לקבוע בה מסמרות ולהוציא על הגנים את משפטי בהחלט, אך כפי שהכרתי את מהותם עפ"י ספרותם בשפת רוסיה ועפ"י עדיות בעלות נסיון בארצנו קשה לי להסכים להמיסד האמור לכל פרטיו: כל אותם החנוכים, העבודות והלמודים הנהוגים בו הנם, לדעתי, מלאכותיים מאד ואינם חפשים כל צרכם; כל חנוכיהם עשוים לקבוע את הכשרונות בדפוס מיוחד ולגזור אותם עפ"י מדה ותבנית מיוחדת, הכל כרצון המחנך; רוב המשחקים הנהוגים בהם עלולים ללבב רק את הילדים מטפוס ידוע ולא את רובם; קהל הילדים בגני פרבל עושים רושם כעדר הרחלים בעלי רצון מטושטש, המחקים איש את מעשי רעהו וההולכים כצאן אחרי מוליכם: האחד שר שירה ידועה וכל הילדים שרים לעמתו, האחד עושה תנועות ידועות וכלם מחקים אותו, וכדומה. כל סדרי „גני הילדים" עשוים יותר לפסול את צורת המחונכים מאשר לפתח את אישיותם; ואם יש מרננים על בתה"ס המרובים באוכלסין, שבעקרם הנם רק בתי למוד, כי מטשטשים הם את עצמיות התלמידים, „גני ילדים", שביסודם הנם בתי חנוך וגם החמר שבהם הנהו יותר רך וענוג מאשר בבתה"ס, לא כל שכן שיפסידו את אישיות המחונכים. לנו בעלי התחיה הלאומית, הרגילים לדבר הרבה בשם הארגינליות העברית, לנו נחוץ בודאי להתבונן על הדבר הזה. לא „גני ילדים" לכל פרטיהם נחוצים איפוא לתכליתנו האמורה כי אם „פרוזדרים" שישימו להם למטרה רק את ההכנה אל „החדר" הבא: הכנה בדבור העברי הברור והמדויק, הכנה בראשית הקריאה ע"י אותיות־המשחק העשויות לדבר, הכנה בחלוץ הידים האצבעות ושרירי הגרון לתכליות הקריאה והכתיבה. כמו כן הכנה במובן נטיעת הרגשות מדות והרגליות טובים הנחוצים ביותר לצרכי ביה"ס, כמו: אהבת הסדרים והנקיון, הדיקנית, רגש הכבוד למלומדים ולבעלי המוסר הטוב, כשרון ההתבוננות והדרישה בתכונת הדברים, הרגש הצבורי, רגש ההכרה העצמית וכדומה. הדרכים לההכנות האמורות צריכים להיות: א) משחקים שיש בהם חיות ותנועה המסודרים בעיקרם לשם חנוכי הדבור בצרוף המטרות החנוכיות הנזכרות לעיל; ב) שיחות קצרות וקלות עפ"י תכנית הספר „עברית בעברית" אך בשנוים קלים; ג) שיחות עפ"י תמונות וציורים מחיי הילדים מעולמם; ד) ספורים קלים ומלבבים; ה) שירי ילדים; ו) המשחק באותיות מצוירות; ז) חנוכי השרטוט והציור מעל גבי דוגמאות עשויות לדבר; — בכל אלה ימצא המורה די חומר לצרכי ההכנה האמורה, ובלבד שכלם יהיו מסודרים ומשולבים מראש ושיהיו משלימים זה את זה לשם תכלית אחת. בסדור התכנית האמורה ובחבור כל תרגיליה צריך שיעסוק ועד של מימחים לדבר היושבים במקום אחד כדי שיוכלו לעבוד כלם בעצה אחת ובהשלמות הדרושה. אותו הועד צריך שיגביל מראש, מצד אחד, את סכום המלים שמהפכים בהן הילדים בני ה' בדבורם ובמשחקיהם לכל מקריהם, ומהצד השני — את אותו רכוש המלים והמבטאים שיהיו נחוצים להם אח"כ בשנת „החדר" הראשונה לכל צרכי הדבור הספור והפירוש בספרי הקריאה ובספר התורה וכדומה מן הספרים שעתידים הילדים להשתמש בהם אח"כ. המשחקים ויתר החנוכים צריכים שיכילו בתוכם לא רק את המלים והמבטאים הנחוצים אך גם את שנונם התדיר. לתכלית כל הענינים הנזכרים יִמָּצא חומר רב גם בספרות המקדשת „לגני־הילדים", העיקר הוא עבוד החומר וסדורו הנאות.

שפת המשחקים בירחים הראשונים צריכה להיות, כעצת מר פינס במאמרו הנ"ל, שפת הילדים המדוברת, אך יתר החנוכים צריכים להיות בעברית. בבתים האמורים יקל למורה להשמר מלאות התלמידים ;מכפיתם וע"ז תבטל גם שאלת המשמעת ; הבתים האלה יהיו מובדלים „מהחדרים" ויחס התלמידים אל הראשונים לא יעבור אל האחרונים ;" הילדים צריכים להכיר כי הבית הזה הוא רק הפרוזדור והטרקלין, עצם הלמיד, מתחיל רק שם ; בהיות מורה „הפרוזדור" חפשי מאחריות בעד התביעות הידועות מצד האבות ודעת הקהל לא יצטרך לבזבז את עתותיו על דברים שאינם רצוים לתכליתו ; ע"י התקון האמור יתוסף גם שנה אחת על שנות למוד בנינו ההולכות ונפחתות לרגלי תנאי חיינו הקשים — זאת היא ההוספה הקטנה שחפצתי להוסיף על התקון הנעשה בחדרי ישראל ע"י שטת הלמוד החדשה. אם חפצים אנו באמת לתקן את חנוכנו — נתקנהו איפוא תקון גמור ! —

י. יחיאלציק.

תורת החנוך.

(סוף).

ההבדל העקרי שבין ההזיה ובין הדמיון היצירי הוא בזה, שאם משתמשים אנחנו בציורים דמיוניים, בהשאלות שונות ובהגזמות והפלגות למען הבליט בעזרתם איזו אידיאה, אומנותית או מדעית, וכל הניבים הציוריים וההשאלות השונות האלו יסתדרו מסביב לאידיאה המושכלית כמו שיתקבצו קרני האור מסביב לעדשה, במלה אחת, כשאנחנו מכוונים את דמיוננו לאיזו תכלית משכלת אשר התוינו לנו — אז כל הציורים הדמיוניים האלה מְיַפִּים רק את המציאות, והדמיונות הם דמיונות יצירִיים. אבל כשאנחנו נותנים חופש בלי גבול לשפעת הדמיונות כי ישטפו כזרם בלתי פוסק בלי כל תכלית ידועה ומבלי הכנע מפני רצוננו, אז הדמיונות האלה, הרחוקים הרבה מהאמת הריאלית, נקראים — הזיות.

הקו הטפוסי של הדמיון היצירי הוא, כי משתמשים בו לתכלית ידועה ומכניעים אותו תחת הרצון, והקו הטפוסי של ההזיה הוא חסר כל תכלית מושכלת, כל התדמות אל המציאות הריאלית וכל מעצור ומדה.

וכשאנחנו לוקחים על עצמנו לחנך את כח הדמיון, צריכים אנחנו להציג לפנינו שתי מטרות אלו : א. לשמור את הילד מהנטיה הרעה להתמכר לאילוזיות, וב. לחזק, למלא ולהשלים אצל זה האחרון את הדמיון היצירי ; כי במדה שההזיה מביאה אסון, בה במדה יביא הדמיון היצירי ברכה מרובה לאדם.

ולמען דעת איך לשמור את הילד מהזיה, צריכים אנחנו לדעת היטב את אותם המצבים המועילים להתפתחות ההזיות אצל הילד, את אותם הדברים המכשירים את הילד להזיות.

הדברים האלה הם :

א. ההשפעה. על האדם בכלל, ועל הילד בפרט, יוכל בעל רצון כביר להשפיע גם על ההרגשה, גם על השכל וגם על הרצון. אנשים בעלי דמיון כביר משכו אחריהם לעתים תכופות המוני אדם. בעזרת ההשפעה אפשר להונות גם את ההרגשה של האדם, עד כי צדק מאד שכספיר באמרו כי אפשר

Wallow naked in December Snow
By thinking on fantasic Summer's heat.

(להתגולל ערום בתוך השלג שבחדש דצמבר ולחשוב על אדות החום שבקיץ ולבלי הרגיש כל קור). אומנת, אָם או מורה בעלי הזיה יאצילו מרמיונם על הילד, עד כי יהיה הוזה בכל ימי חייו, ויתבונן על כל דבר אך מבעד לצעיף ערפל של הדמיון היותר פרוע.

צריך לשמור את הילד לפי זה מהתקרבות לבעלי הזיות ומבעלי דמיון בלי שווי־המשקל.

ב. עניות המחשבה כמו כן מועילה הרבה להתפתחות ההזיות אצל הילד. במקום שתחסרנה ידיעות ברורות ונכונות מהטבע והחיים, שם תפרינה ותרבינה ההזיות כצפרדעים במצרים. וכן גם להפך. כל איש אשר ירכש לו ידיעות ברורות מחזיונות העולם והחיים, לא יבארם לו ע"י דמיונות והזיות. ולכן הננו רואים את החזיון הזה בחיי המעשה, כי כל מי שידיעותיו יותר רבות והשכלתו יותר רחבה, הוא רחוק בה במדה מהזיות, מדעות־קדומות וכדומה. אבל ההמוני,

שחוג ידיעותיו בנוגע לעולם ומלואו מצומצם מאד, עומד הוא תחת ההשפעה הישרה של הדמיון היותר פרוע והזיות, ומחו הוא קַן לכל מיני דעות קדומות ולכל מיני אולת.

במלה אחת, הדעת וההזיה מתיחסות זו לזו בערך מהופך: במדה שתרב האחת, תמעט השניה; — ולכן בחפצנו לשמור את הילד מהזיות ומהבלי דמיון כוזב, עלינו להרחיב בכל האפשר את חוג הידיעות המדעיות של הילד.

ביותר עלינו לשום לב להנחה היסודית הזאת, בשעה שאנחנו בוחרים חומר־לקריאה בעד הילד. כל ספר שאנחנו נותנים לפני הילד, ספר למוד או ספר־קריאה „מלבר לבית הספר“, צריך להוסיף לילד דעת, איזו ידיעה מדעית, ולא אגדות משֻׁנות ובדיות דמיוניות מעין Frau Holla, Конекъ-горбунекъ וכדומה.

ספר־מקרא צריך אמנם לתת מזון רוחני לא לבד בעד המח של הילד, כי אם גם בעד לבו ובעד רגשו האסתתי, אבל את הלב ואת הרגש האסתתי אפשר להזין אך ביופי אמתי, אבל לא בדמיונות כוזבים; ואולם בדבר הזה עוד נשוב לדבר באריכות, ולכן הנני עובר אל יתר הגורמים להתפתחות ההזיות אצל הילד.

ג. חסר עבודה בעד כחות ההסתכלות של הילד מועיל כמו כן להתפתחות ההזיות אצלו; וזה הכרחי עפ״י חק טבעי: לכל חי יש מֶ־ֶץ החיים (לעבענס ענערגי) במדה שהיא נצרכת לקיומו. שלמות סדורו של האדם עמדה לו כי לא נצרך לו הרבה מרץ בעד קיומו הגופני, ולכן יש לו עודף גדול של מרץ החיים, והעודף של המרץ הזה לא יתן לו מנוחה, כי אם יתבע עבודה, — והאדם מוציא תמיד את העודף הזה על התפתחותו השכלית. וגם אצל הילד יש עודף של מרץ החיים, והעדף הזה הומֵר בקרבו ומכריחו לבקש עבודה. — וכשאין מעסיקים את כחות־ההסתכלות של הילד, כשאין מעבידים את שכלו, אז יעסיק עודף האנרגיה שלו את הדמיון, וממילא יתפתח אצל הילד הדמיון על חשבון השכל.

ד. הגורם הרביעי להתפתחות ההזיות הוא המצב האורגני, או מה שרגילים לקרא אצלינו בשם „תעתועי החושים“ (האלליוצינאַציאָנען, галлюцинаціи), אבל לא כתולדה ישרה מהשפעה על העצבים, כי אם כתולדה של מצב ידוע. כשהאדם רעב, לדוגמה, אז יצרף בדמיונו כל מיני צרופים איך למצא לחם להשקיט את רעבונו, — והוא לא רחוק מהתמכר למחשבה מעין זו: מה טוב היה לו נפלו מן השמים ככרות לחם. ויש בעלי דמיון חזק היכולים להאמין במצב כזה באמת כי עוד מעט וירד מן בשבילם מן השמים, או, לכל הפחות, יפלו ככרות לחם ממרומים. ואצל חולי הרוח יגלו תעתועי החושים בכח גדול כל כך, עד כי ידמה החולה כי הוא רואה דברים כאלה, שאינם במציאות כלל, או כי הוא שומע קולות וצלצולים בשעה שלא נשמע כל קול, כל צלצול.

לדמיון יש מדרגות הרבה מאד, מן הדמיונות המובהקים של אנשים כשכספיר וגֶתֶּה עד „התעתועים“ (האלליוצינאַציאָנען) של חולי־הרוח. ואם אמנם לרפאות את מי שהגיע למדרגה האחרונה של הזיה למחלת הרוח, יוכל רק רופא, אבל הרבה, הרבה מאד יוכל גם המורה לעשות למען שמור את הילד בעוד מועד מן הרעה הזאת.

על המורה רובץ חוב קדוש לשמור ביותר את אותו הילד, שהוא מראה סמני נטיה להזיה. עצות נכונות איך לשמור ומה לעשות יוכל המורה למצא גם בזה שכתבנו פה, אבל עפ״י רוב היא צריך להועץ עם מומחה לאותו דבר, עם רופא טוב. ביותר צריך המורה להזהר לבלי הלאות את מח של ילד הנוטה להזיה בעבודה רבה ולהתאמץ בכל האפשר להעסיק את הסתכלותו בטיולים־למודיים (עקסקורסען).

וה. הספורים הדמיוניים של האמהות הטובות, של המיניקות ושל ספרי־למוד הרבה יועילו גם הם לא מעט להתפתחות ההזיות אצל הילד.

מטבעו אוהב אמנם הילד לשמוע ספורים ובדיות יפות, יען כי הדמיונות יתגשמו אצלו בצורה מוחשית, חיה, וע״י הספור אפשר לענין את הילד ולהרחיב דרך אגב את חוג הכרתו, להעשיר את אוצר שפתו; אבל צריך להזהר מאד לבלי השתמש בפנתסמגוריות, בספורים נפלאים כאלה, המנשאים את הילד לעולם של קסמים, לעולם של בריות משונות, של רוחות וצללים; כי מלבד אשר ספורי נפלאות כאלו יפרשו צעיף עלטה על פני כל הבריאה והילד לא יוכל להכיר את האמת הריאלית לעולם, ולא יוכל לטהר את מבטו על העולם ולזכך אותו, הנה עוד יעיקו הדמיונות על לבו תמיד. יהי לפחדן ויירא להשאר אף רגע בחשך אפילו לכשיגדל. כל דבר פשוט יתראה לו בחשך כאיזו בריה משונה, כאיזה עצם דמיוני נורא, מתוך החשך יגיח עליו איזה צלם בלהות, ואיזה בול עץ יראה לו באשון לילה כשד תופת או כלץ, וכמעט אפשר להגיד בבטחה כי את

היראה מפני כלבים. יראה יהודית־אינסטינקטיבית, נתנו בלבנו זקנותינו היקרות.

צריך לפתח את כח הדמיון למען יצייר לנו בתמונה חיה את היופי, אבל לא למען יברא לנו מכל דבר פשוט צלמי בלהות.

עד כה דברנו איך להזהר מהשחתתו של כח המדמה, ועתה נדבר בזה, במה אפשר לחנך את הדמיון כי יתפוס על נקלה ובמלואו את היופי.

האמצעים היותר טובים לפתח אצל הילדים את הדמיון היצירי הם: א. מחזות יפות בטבע; ב. יצירי האמנות היפות וג. השעשועים.

ההסתכלות בהדר הטבע תביא לא לבד עונג אסתתי לאדם, תזין לא לבד את רגש היופי שלו, כי אם גם תפרנס את כח המדמה, תפתחהו ותחנכהו.

כידוע יש לכל מחזה יפה בטבע גם צד חיצוני, הסדר הנאה והסמטריה בעריכת החלקים בקצב נאה, וגם צד פנימי, אידיאה.

ועין בשר תשלט רק בצד החיצוני של מחזה יפה, אבל לחדור אל הצד הפנימי, להביט אל תוך החיים הפנימיים של הטבע והיופי נבצר ממנה. העין הפשוטה תראה רק את גוף היופי, אבל לא את רוחו, — ואל תוך פנימיות היופי יכל להדור רק הדמיון. רק הוא יכיר את החיים הפנימיים של הטבע בכל מלואם ועמקם; רק הוא יראה את נפש הבריאה, את היופי העצמי בלחש הפרחים, באִוְשַת היער, בשיח הרוח, בהמולת המעין ובכל יפה ונשגב; רק הוא יתן יופי חיים ותכן לכל מחזה נהדר. בלעדו הכל — גוש של חמר גדול, חמר מת.

ואם אמנם לא הכל מוכשרים להכיר את היופי ולהתענג עליו, אבל ההסתכלות התמידית בטבע מחנכת את הדמיון ומפרנסת את הרגש האסתתי.

אנחנו סוגרים את הילד בחדר ומקריאים אותו בדיות שאין להם אף צל של אמת, של יופי אמתי— ובזה אנחנו חפצים לפתח את דמיון הילד! אבל בזה הננו מחנכים בעצמנו אצל הילד את הנטיה להזיה.

הראו לו, רבותי הפדגוגים, את היופי האמתי השפוך על כל הבריאה, הראו לו מוצאי בקר, העירוהו עם המרומי חמה ועיניו תראינה את יקיצת הטבע, את הכדור הלוהט המתגלה בפאתי רקיע ורוחץ בים ארגמן; הראו לו את קסם ליל קיץ בנאות שדה — וראיתם אם לא יחל רוח הדמיון היצירי לפעמו, ואם לא יזרה הלאה את כל בדיותיכם הנלעגות, פרי דמיון חולה.

אנכי אינני רומנתיק, לא פייטן ולא חוזה חזיונות, ואינני „משתפך” פה בפלני המליצה. כי אם פדגוג פשוט הנני. אבל לעמת זה אין בדברי כל הגזמה פיוטית, כי אם דברים כהויתם. מחזות הטבע הם האמצעי היותר טוב להנך אצל הילד את הדמיון היצירי.

ויצירי היופי ימלאו וישלימו את החנוך האסתתי. יצירי האומנות היפות יחזקו את הרגש האסתתי ואת הדמיון ויצרפו את הטעם.

יצירי היופי ישפיעו על התפתחות הדמיון אולי עוד יותר מהטבע עצמה; כי אם נחוץ דמיון חזק למען הרגיש את היופי הפנימי, את החיים שבטבע — כמה חזק צריך הדמיון להיות למען צַיֵּר את עצם הדבר המתואר על הבד או המובלט באבן ולמען הבין אחרי כן אותו! למען תפוס את חצוניותו ואת פנימיותו של יציר האמנות.

נדר האמנות הוא לעורר בלב המסתכל את אותן ההרגשות עצמן שהרגיש האומן בשעת יצירתו— והדמיון הוא המושך את המסתכל מהצורה החיצונית של יציר האמנות ונושא אותו „על אברתו”, כאשר יאמרו הפיטנים, אל אותו העולם, אל אותה המערכה עצמה, שבהם התעורר בלב האמן אותו הרגש שהוא מביע אותה בתמונה ציורית, או בשפת האומנים, שהוא קורא אותו לחיים ע״י מפסלתו, מכחלו או עטו.

הדמיון מתרגל להציג לפני הילד, בשעה שהוא קורא ספור פיוטי, את הגבורים ואת הנפשות הפועלות כמו חי ולהקסים את כל מעלליהם לפני הקורא הצעיר, עד שזה האחרון יחוש את רחשי לבם, יצטער בצערם וישמח בשמחתם, כאלו נעשה הדבר לנגד עיניו.

ובזה יפה כח הילד מכח הגדול.

מה יכול להיות יותר פרוזיי בעינינו, אנחנו הגדולים, מספור העקדה, אבל הפנטסיה הילדית מחיה גם את הספור הזה.

„שלחתי אותם להצר, — כותב לי מחזיק החדר המתוקן בהומל, מר אדלר, על אדות תלמידיו. — והנה — השאת והשבר! הצעקה הקיפה את כל החצר. יצאתי אל „הקינדסים” — והנה על החצר מדורה, ועל המ־ורה עלו כל הכעכים והנקניקים — הם למדו את ספור העקדה, והנם עושים להם משחק מזה”. (אעיר אגב, מה עמוק היה הרושם אשר עשה הפדגוג־אידיאליסט זה על תלמידיו. באיזו חיות מסר להם את הספור הזה! ואחרי כל זאת ימצאו עוד

בקרבנו פדגוגים האומרים, כי עפ״י השטה הטבעית יהיו הילדים לדיוטים !).

במלה אחת היופי והדמיון מתיחסים זה לזה בערך שוה: כל מה שיחונך הדמיון ויוסיף להתפתח, במובן הדמיון היצירי, כן תלך ותתרחב ההכרה האסתתית, ולהפך, בכל מה שתתרחב ההכרה האסתתית, כן יחזק, כתולדה מחויבת מזה, ויתפתח הדמיון.

הדמיון נוצר בשביל היופי, והיופי בשביל הדמיון. ועוד הפעם בדמיון היצירי הנני מדבר.

עתה נשאר לי אפוא להוכיח עד כמה משפיעים שעשועי הילדים על הדמיון, אבל שעשועי ילדים הוא דבר כל כך חדש בחדרנו, עד כי אי אפשר להסתפק בדבור דרך אגב, כלאחר יד; צריך לדבר אדות זה ביחוד, ובפרטיות, — ובקרב הימים אקוה לעסוק בזה על עמודי ה,פדגוג".

י. י. גלסס, סמולנסק.

בתי הספר בשויציה.

(המשך).

ג.

המורים והמורות. מצבם הרוחני והחמרי.

בבה״ס בשויציה עובדים מורים ומורות. הראשונים עוסקים במדרגה התיכונה והעליונה; והאחרונות—במדרגה התחתונה, בכל שלש מחלקותיה*) העומדים שם בראש חנוך העם חושבים, כי טבע הילדים, כטבע בעצמו, איננו סובל פסיעות גסות ויצלח בדרך השתלמותו רק בעשותו צעד אחר צעד בהדרגה אטית ובסדר תכוף. מפני כן אין צריך ביה״ס להיות לעוללים הבאים בו כעולם חדש זר להם לגמרי, כ״א ה מ ש ך מחייהם בבית הוריהם עם איזה הוספות המשעשעות את לבם ומענינות הבנתם. בבית נמצאים הקטנים כמעט תמיד תחת השגחת האם וכדרך הטבע חבה יתירה נודעת להם מצדה, ולפיכך חובה מוטלת על ביה״ס להמציא להם גם בסביבתם החדשה אותה ההתיחסות הרכה והנעימה מצד הגזולים, הלוקחים אותם תחת חסותם; ולזאת מסגלת האשה הרבה יותר מהאיש ע״י אהבת האם, המונחת עמוק בטבעה, ויתר רגשותיה הרכים והעדינים. מלבד, שגם בחיצוניותה היא מזכרת לילדים את אמם בבית, ומתקשרים אליה בנקל באהבה ובלב תמים. נמצאים אנו למדים, כי המדרגה התחתונה היא כעין מעבר להתינוקות מהבית אל ביה״ס. במשך שלש השנים הראשונות מתרגלים הקטנים אל ביה״ס די הצורך; המורה היתה להם כאם וכמורָה גם יחד, ועל ידה הסכינו אל סדרי חייהם החדשים ואל הדרישות, שדורש מהם ביה״ס. עתה באה העת לחניכים להתיחס אל למודיהם ביותר רצינות, ביותר הקשבה והתענינות, ולעומת זאת השפיק כבר כח רצונם להתפתח ולהתחזק ולא תמיד הוא נכון להכנע מפני רצון אחרים, וקשה להמורה באופיה הרך והחלש למשול בו ולהטותו לחפצה, ולפיכך היא מוסרת אז את עבודתה לרצונו הכביר של האיש. מטעם זה עובדים שם במדרגות התיכונות והעליונות רק מורים, ומורות נמצא בהן רק במקרים יוצאים מן הכלל.

עבודת ההוראה דורשת מאת המורים והמורות השויציים הכנה חשובה ורבת הצדדים; אך תחת זאת ידיעותיהם עפ״ר אינן עמוקות וחסרה להם המומחיות, אשר נמצא אצל מורי אמריקה. הסבה לזאת היא בשטת־הלשכות, המקובלת מאז בבה״ס היסודיים שם. אברר את דברי.

ישנה מחלוקת ישנה בין חכמי החנוך בדבר הדרך היותר טובה בעבודת המורים להשגת מטרת

*) ובאיזה מקומות — רק בשתי המחלקות הראשונות.

ביה״ס, אלה אומרים, כי טוב יותר, אם יהיה מורה מיוחד לכל מקצוע ומקצוע לבד, זו היא שטת המקצועות (פאַכערסיסטעם), שלפיה מלמד כל מורה את המקצוע האחד, שהוא מומחה לו בלשכות שונות; ויש מבכרים עליה את שִׁטַּת הַלְּשָׁכוֹת (קלאַססענסיסטעם) ולפיה צריך היות רק מורה אחד לכל לשכה ולשכה, שיטיף בה לקח בכל המקצועות. השטה הראשונה מחזקת ביסוד חלוקת העבודה ונתקבלה בבה״ס האמריקנים; וְהַשְּׁנִיָּה דורשת את הִתְרַכְּזוּתָהּ ותפסה לה מקום ברוב ארצות אירופה וביחוד בשויציה. בכל אחת משתי השטות האלה, המתנגדות כמובן אשה לרעותה מן הקצה אל הקצה יש מעלות וחסרונות, ולא ראי זו כראי זו. במאמר המיוחד, אשר אקדיש בקרוב לבה״ס באמריקה, אבאר את כל פרטי השאלה הנכבדה הזאת. במקום הזה אחפץ רק להראות, כי ההבדל הגדול בידיעותיהם של המורים בשתי הארצות האלה בא כתולדה בלתי אמצעית מהנגוד, אשר בין שתי השיטות הנ״ל. באמריקה דורשים מהמורה ידיעת דבר אחד, ולא יפלא ממני לדעתי לאשורה ולהיות מומחה לו כל צרכו; אך לחניכי הסמינריות בשויציה אין כל אפשרות להתמהות לכל הענינים, שיהיה עליהם להורות בביה״ס, כי רבים הם, גם דורשים מהם לא רק ידיעה הגונה בהלמודים בעצמם, אף גם בהמתודה של כל אחד ואחד, למען ידע איך ללמדו לאחרים. די להעיף עין על מספר המקצועות המסומנים בתכנית, הנזכרת למעלה, להבין כי המורה שם צריך להיות אנציקלופדיה חיה: היום הוא עוסק בלמוד השפה וההשבון ומחר — בגיאוגרפיה ודברי הימים. בבוקר הוא מבאר איזה חזיון בחיי הצמחים, בטבע בעלי החיים או מבנה גוף האדם ואחרי הצהרים יעסק בשרטוט וכתב, ילמד פרק בשיר או בהתגוששות. על כל אלה יתוספו המדעים הפדגוגיים שבלעדיהם לא תכון כל עבודה חנוכית, וידיעות העזר שלהם. אֶשְׁכּוֹלוֹת רבת גונים כזו אי־אפשר, שלא תעכב את המורים מהיות מומחים גמורים בידיעותיהם, והכמות מתפתחת אצלם על חשבון האיכות.

ואולם אנחנו נחטא הרבה להאמת, אם נחשב את המורים השויציים לדילטנטים ושטחיים ביותר. באמת הם ברבם הגדול „צנא דמלי ספרי״, ולבבם פתוח כפתחו של אולם. עונג הוא לראות בֶּטֶיל המורה עם חניכיו ובענותו בשיחות קצרות על כל שאלותיהם, המתעוררות אצלם לרגלי הדברים השונים, שהם פוגשים בדרכם. הנה הם עוברים ב„רחוב הברית״ אשר בה יתנוסס לתפארה הפרלמנט, והם שואלים: „מה זה?״ והמורה עונה ומבאר בקצור נמרץ, זה הוא הבית, קורותיו תועלתו ותכליתו. כעבר איזה עת והנם עוברים על פני גשר ופה מתעוררות שאלות: ממה עשוי הגשר? איך עושים גשרים? מה שם הנהר? וכדומה, והמורה בלי כל גמגום נותן מענה קצר וברור, המקביל לשנותיהם וידיעותיהם. והם יודעים עתה את חומר הגשר ואופן עשיתו, שם הנהר, מקום עברו ופעולתו על יושביו וכו׳. בכל טיול וטיל נטל אפוא על המורה לנעת במקצועות מדע שונים, לבל תשארנה שאלות הילדים בלי תשובות נכונות מצדו, ולא יפל ערכו בעיניהם, גם משום שזאת היא הדרך היותר קלה ונכונה להעשיר את דיעות התלמידים והרחבת התפתחותם, כי תשובות המורים על השאלות, המתעוררות מאליהן בלב הילדים לרגלי התבוננותם בטבע ובחיים, נקלטות מהר במוח האחרונים ותופסות מקום תמידי בזכרונם, בשגם אין כאן מקום לאי־הקשבה וחסרון התאמצות רצונית מצדם, הבאות עפ״ר לסגלי כח מכריה חיצוני לכפיה צדדית*). לפיכך נטל על המורה השויצי להיות מזוין בדעת רחבה, המקפת ענינים רבים לכל מקצועותיהם — דבר הדורש עבודה כבירה וממושכה. לבד הלמודים בהסמנריה, מבקרים הם גם את האוניברסטה, ורוב בנות שויציה, השומעות לקח בדה״י, בספרות וידיעות הטבע במחלקה הפילוסופית, הוא מאלה המכינות את עצמן להיות מורות. וגם אחרי כלותם את למודם יעבדו עוד במשך זמן ידוע בבית הספר, אשר ע״י הסימנריה, תחת השגחת הדירקטור או המורה הראשי להתרגל לעבודת החנוך המעשית.

בהעבודה הרבה העמוסה על שכם חניכי הסמנריה — המורים בעתיד — מוצאים רבים את אחת הסבות לחוסר המורים בשויציה. הנה, למשל, בשנת 1901 חסרו בהקנטון הֶבֶּרני לבדו כמאה וששים מורים,

*) ובנידון זה טובה היא דרך הלמוד הזאת גם מהמתודה הידועה של סנקרטני (המורה מציע שאלות המאלצות את התלמיד לתת מענה נכון), כי בהיות השאלות נתונות מצד המורים, לא תחזק כה תשוקת הדעת אצל התלמידים, והידיעה החדשה, שרכשו להם, לא תקבע לה מקום עמוק בזכרון. נכבד להעיר כי אבי הנביאים יעץ לעורר את הילדים באמצעיים שונים, כדי שישאלו הם על הדבר, שצריכים לשנן להם. עיין שמות י״ב פסוק כ״ז, י״ג פסוק י״ד וגם יהושע ד״ פסוק ו״.

והדירקציה היתה אנוסה להסכים לדרישות הקהלות ולמנות על המקומות הפנוים אנשים, שלא שמשו כל צרכם או מורות, שע"פ החק אין להן לעבוד בהמדרגות העליונות. העתון Berner Tageblatt בהביאו את המאורע הזה, תולה את האשם בועד הקהלות והדירקציה, אשר מצד האחד הם דורשים מהמורים הכנה הגונה, כמעט אוניברסיטית, הכנה המקבלת, לפי העבודה הכרוכה בה, לזו, שמקבלים שם הרופאים, עורכי הדין ודומיהם, ומצד השני הם משלמים שכר מועט לפי ערך עבודת המורים הקשה, בעת אשר הרופא או העו"ד אחרי כלותו את למודו יראה ברכה בעמלו ובהאיר ההצלחה לו פנים יוכל גם להתעשר. ולפיכך מביטים הצעירים על עבודת ההוראה בדאגה ופחד ומתאמצים בכל עז להתרחק ממנה ולמצא ענף עץ חיים אחר. וגם אלה, שמפני איזה סבה נהיו למורים, משתמשים בכל מקרה טוב הבא לידם להחלץ מעבודתם, באין להם ממנה כל תקוה, לא רק לעשות עושר, אף גם לחיות ברחבה, אם הם בעלי אשה ובנים... בסוף דבריו יועץ הסופר להקטין את מדת הידיעות הדרושות מהמורים ולהוסיף על משכורתם.

אם באמת מצבם החמרי של המורים והמורות השויציים ברע הוא, יעידו המספרים המובאים להלן: בהקנטון הבֶרני, למשל, מקבלות המורות בבה"ס היסודים בערים 1580 פרנק לשנה מאוצר הקהלה ועוד מאתים פר. מאוצר הממשלה. השכר הזה מוסיף והולך אחרי כל חמשת שנות עבודה במאתים פרנק לשנה, ותמיכת הממשלה תעלה עד חמש מאות פרנק. לפי זה מקבלת המורה אחרי עבור עליה ט"ו שנה בעבודתה 1580 × 600 × 500 = 6280 פרנק לשנה. המורים מקבלים שכרם בעת הראשונה 2380 פר. לשנה מהעדה ומאתים פרנק מהממשלה; ההוספות הן כנ"ל. ובאופן זה מגיע שכרם אחרי ט"ו שנה לסך 2380 × 600 × 500 = 3480 פר. לשנה, מכאן ואילך אין עוד כל הוספה. מהמספרים האלה נראה, כי מצב המורים החמרי אינני מעציב שם כל כך, ביחוד אם נשים אל לב, כי צרכי החיים, לבד איזה מיני מכולת, הם בזול גדול בשויציה. כן ראוי לתשומת לב עוד דבר אחד הנכבד מאד למורים: בשויציה, כידוע, אין מקבלים כל הפקידים הנושאים משרה בממשלה ובשלטון הקהלות שום פֶּנְסְיָה, בעזבם את עבודתם לעת זקנתם, ובזאת אין כל הבדל בין שרי הצבא והפקידים הנמוכים ובין הגינרלים וראשי המדינות, יוצאים מן הכלל הם המורים והמורות. אחרי ט"ו שנה תוכל המורה לעזוב את משרתה אם תביא תעודת רופא על חולשת גופה, ואז היא מקבלת פרס מאוצר הקהלה שש מאות פרנק לשנה: אחרי 20 שנה—800 פר. ואחרי 52 שנה—אלף פרנק ועוד 480 פר. מאוצר הממשלה. המורים מקבלים את התמיכה 480 פר. רק אחרי עבדם שלשים שנה. מזה נראה, כי בכלל אין כל צדקה להמורים השויצים להתאונן על גורלם ועל חסרון הדאגה מצד העם והעומדים בראשו להיטיב את מצבם החמרי.

בנוגע לקבלת המורים והרחקתם מפקודתם ע"י ועדי בה"ס קבוע הסדר הזה:

ועד ביה"ס מודיע בעתונים, כי יש אצלו משרות פנויות. המורים, החפצים בהן, מושיטים לו בקשותיהם עם תעודותיהם. אם מוצא הועד, כי המורה מוכשר לעבודתו ונכון הוא מצדו לקבלו, הוא מוסר את התעודות עם חות דעתו אל בית פקידות העיר (Stadtrath), וכאשר יגזר האחרון כן יקום. המורה או המורָה מקבלים את המשרה לשש שנים. אם מצא הועד איזה פסולו במורה ויחפץ להסירנו מפקודתו בטרם תבא עתו, הוא מגיש כתב בקשה לשר החנוך (Erziehungs-direktor) אשר להקנטון. השר הזה יבחר מבאי כח כל הקהלות אשר בהקנטון, כלומר, מהפרלמנט הקנטונלי והוא בבחינת שר ההשכלה אצלנו. השר הזה בוחן את הבקשה ואת הסבות המעוררות את הועד להרחיק את המורה, ורק בהתקבל הסכמתו יש הרשות ביד הועד להוציא חפצו לפעלו. בעבר שש השנים, יפה כח הועד לפטור את המורים והמורות אשר לא ישרו בעיניו, בלי הרשאת שר החִנוך.

ד.

בה"ס בחיצוניותם וכליהם. המוזיה הפדגוגית ובתי העקד.

בראשית מאמרי הזכרתי, שאם נמצא איזה בנין יפה בברן, הוא, בלי ספק, בית ספר, וכן הוא כמעט בכל המקומות, שעברתי בהם, בהיותי בשויציה. ביה"ס אשר ברחוב קירכענפעלד בברן, העיר בזמן הִבנותו התרגזות גדולה מצד המחזיקים בנושנות ובכל העתונים התנפלו על שלטון העדה על בנותו לילדים „ארמונות-מלכים" וירגילם בזה לאהבת המותרות. ביה"ס, אשר ברחוב „השדרות הרחבות" עוד עולה על אחיו בגדלו והדרו, ובעברנו בפעם הראשונה על פני מעלות השיש

הרחבות, המובילות אל מסדרון חדריו ואולמיו. נחשב באמת, כי בהיכל מלך אנחנו באים. על פני הבית הראשון מחוץ מצוירים מתחת לַכַּרְכֹּב באותיות גדולות שמות רבים מגדולי האנושיות. שם נמצאו את רוסו, פסטלוצי וְדִסְטֶרְוֶג, רפאל ומיכאל אנגולו, קאנט, מֶצרט ועוד. הדבר הזה נעשה בלי ספק משום „והיה כי ישאלו אתכם בניכם—ואמרתם..." ומטעם זה נמצאים שם באולמי בה"ס פסילי אנשי שם רבים או תמונותיהם, ביחוד מגדולי שויציה וחכמיה, להעיר את חפץ הילדים לדעת את תולדותם ולעורר בזאת בלבבם גאון לאומי. ואולם הדבר העיקרי, שאליו יושם לב בבנין ביה"ס הוא שמירת בריאותם של התינוקות. על יד כל בנין משתרעת ככר רחבת ידים, ובה כל המכשירים להתגוששות. בעת ההפסקות תוססים פה החיים בכל עֹז: כשש מאות ילדים וילדות מתפזרים על פני כל הככר, מתחלקים חבורות חבורות ומשתעשעים בשעשועים ערבים חפשים תחת שמי אדני. ליום סגריר או קרה עזה ישנם אולמים גדולים, המוכשרים לקבלת כל החניכים ובם הם מבלים את עתות מנוחתם בתנועות הנוף ובמשחקים מועילים. חדרי הלמוד הם גבוהים, רחבי ידים ומלאי אורה, כי לכל אחד מהם ארבעה־חמשה חלונות הפתוחים אל הככר או הגן, והאור נופל מצד אחד — משמאלם של הילדים, בשבתם על הספסלים. בימות החורף החום הוא תמיד בערך שוה, כי החדרים מושקים בתנורי קנטור ובנקל יוכלו להעלות את מדרגת החום ולהורידה. טוב הוא גם אופן זכוך האויר: לבד אשר בכל הפסקה יפתחו כל החלונות (להתלמידים אסור להשאר בעת ההפסקה בבית) עוברים בכל חדר צנורות ברזל, אשר על ידם יגורש האויר המשחת מהחדר ויובא אליו מחוץ, אויר נקי וזך. במסדרונים הרחבים עשוים תאים רבים מנגד ללשכות הלמוד, תא לכל לשכה (קְלאססע); בהם מתפשטים התלמידים והמורים את בגדיהם העליונים, כי אין לסיר את הבגדים בחדר הלמוד, שזה קשה לבריאות הילדים, כמובן, המסדרונים יושקו בימות החורף, ומעלות החום בהם שוות כמעט אל חום החדרים.

בבתי ספר רבים יפגש מבטנו על הקיר בְבֹאֲה את המלים „רחמו על בעלי החיים" כתובות באותיות גדולות, ועוד פתגמים חרותים על קירות המסדרון, המזהירים על הנקיון וכבוד הבית. על קירות החדרים פנימה תלויות טבלאות ומפות הנחוצות לעבודת יום יום. ברבים מהם תלויה תמונת פסטלוצי או תבנית עמוד הזכרון, אשר הציבו לו באִיבֶרדון, בכל לשכה עומדים מעשרים עד עשרים וארבעה ספסלים בעלי שני מקומות בשלשה או ארבעה טורים. צבע הספסלים צהוב, כי הצבע השחור עושה רושם רע על הילדים, ביותר על התלמידים החדשים. הגב מישופני מעט, השֶבת מזדקפת, בקום היושב ממקומו. השולחן רחב הוא דיו להניח עליו ספר ומחברת מתחתיה מבלי שיצטרך הילד בכתבו מעל הספר לנטות הצדה, שעי"ז מתרוממת הכתף הימניה על השמאלית, וחוט השדרה מתעקם. לכל יש ארגז במקום שבתו — דף השולחן יפתח ממעל ובו ישימו את כל הספרים, המחברות וכו'. הארגז הוא דבר נחוץ שם, בשגם התלמידים מקבלים שעורים קטנים להכין מחוץ לביה"ס או אינם מקבלים כלל, ועי"כ הם לוקחים אתם הביתה רק חלק קטן מכליהם והשאר הם מניחים בארגז ולא יאולצו לשאת את כל אשר להם הנה והנה לחנם. הלוחות תקועים על הרוב בקירות ובכל לשכה עשויים שני לוחות זה על גב זה. העליון מתנשא בנקל למעלה, ואז יגלה השני. יקרה לפעמים, כי המורה יכתב איזה ענין על הלוח וימעט לו האחד ואז ירים את העליון ויכתב את ההמשך על השני. גם טוב הלוח העולה ויורד להתלמידים היושבים על הספסלים האחרונים, כי בהתנשאו, יראו את כלו ולא יצטרכו לקום כפעם בפעם ממקום שבתם לקרא את הכתוב בְּתַחְתִּיתוֹ.

מכשירי למוד נמצאים בכל לשכה במספר מצומצם — רק אלה הנחוצים לעבודת יום יום, כי בהיות ההסתכלות היסוד העיקרי, שעליו נשענת ההוראה בכל עניני הלמוד, אין כל אפשרות גם להקהלה היותר עשירה להעניק כל לשכה או גם כל בי"ס במאות התמונות, הטבלאות ויתר התשמישים הדרושים לפרקים להמורה בלמוד השפה, ידיעת הארץ ותולדות הטבע, ולכן נוסדו בכל הקהלות הגדולות מוזיות פדגוגיות, הממציאות לכל אחד מבתי הספר, אשר בעיר והערים הקטנות והכפרים מסביב, את כל המכשירים, הנחוצים להמורים בימים ידועים לעבודתם, ואח"כ יקבלום בחזרה. ויען כי לא כל הקוראים העברים יודעים, מה הוא המוסד הזה, לא אוכל לעבור עליו, מבלי להקדיש לו מלים אחדות.

המוזיה הפדגוגית היא בעיקרה **תערוכה כללית מכל אלפי הדברים הדרושים לעבודת ההוראה והחנוך**. שם תמצאו את כל ספרי הלמוד, המקובלים בבתי הספר לכל סעיפי

תכניותיהם; ספרי עזר למורים בכל המקצועות, שיש להם איזה נגיעה אל ביה״ס; מפות גדולות ומדויקות ללמוד הגיאוגרפיה הכללית וביניהן מפות משופות (רעליעף) עשויות מגיפס או מחומר רך אחר, הטובות ביחוד ללמוד דעת ארץ שויציה, המלאה לה הרים ובקעות, יארים ונחלים. שם תמצאו אכסמפלרים טפוסיים מכל ממלכות הטבע־הדומם, הצומח והחי להורות בעזרתם ע״פ ההסתכלות את ידיעות הטבע. ביותר נאסף פה מהעושר הטבעי של שויציה: מספר גדול מחיות ועופות ממולאים, שלדי דגים וזוחלים, קבוצות רמשים מיובשים ומיני אבן ומתכיות השפונים באדמתה, ואם אין מאיזה סבה הדברים בעצמם, יש לפחות תבניותיהם עשויות בדיוק נמרץ מעץ, מגיפס וכדומה או יש תמונותיהם ערוכות על טבלאות גדולות. כן אוספים שם כלים רבים הנחוצים לנסיונות פיזיים וחימיים, כלי ראי, מכונות בזעיר אנפין, ביחוד אלה הנחוצות לעובדי האדמה ובעלי המלאכה. גם קבוצות שלמות המראות ברור לעין את כל הפרוצסים השונים, שמקבלים הדברים המלאכותיים מהיותם במצבם הטבעי עד צאתם מיד האדם. למשל, איך משתנה גבעול הפשתה מיום הלקחו מן השדה אחרי השריה, היבישה, החביטה, הטויה, האריגה עד היותו לבד או זרעוני דגן וחטה מעת היותם בשבליהם עד ההפכם לקמח ועוד רבים. דעת לנבון נקל, כי כבד לתאר בטורים אחדים מערכה שלמה לכל מקצועותיה; אני חפצתי רק לתת להקוראים מושג נכון מהדבר, שקוראים לו מוזיה פדגוגית.

לתועלת המוסד הזה אין ערוך: המוזיה הפדגוגית נותנת נשמה ונופחת רוח חיים בכל מוסדות החנוך של העם. אמנם גם לרבים מבה״ס הגדולים יש אולם לבית עקד ומכשירי למוד, גם המורים והתלמידים בעצמם מעשירים את בית ספרם בהקבוצות שהם מכינים מרמשים, צמחים ומינרלים בעתות טיוליהם; אבל כל אלה כאין וכאפס הם מול הדרישה הרבה. ולזאת תבא המוזיה לעזר בעשר תערוכתה הרב. לכל אחד מבתי הספר, אשר בעיר ומסביה, נתנה היכולת להשתמש בכל הנאסף בהמוזיה, כי בעד שכר מצער היא משאילה להם לעת קצרה את הדברים הנחוצים להם ובקבלה אותם בחזרה, תמציא להם אחרים. מהמוזיה מוציאים תועלת לא רק בה״ס היסודיים. אך גם בה״ס התיכונים ובתי למוד המלאכה; גם מבתי ספר, שאינם נכנסים בתחומה ואפילו מאנשים פרטים לא תמנע את טובה, במכרה להם ספרים וכלי־למוד במחירים נמוכים ובתנאים רצויים. כללו של דבר: המוזיה הפדגוגית **היא אחד מהאמצעיים הכי־נכבדים להפיץ תורה ודעת בין העם** *).

ע״פ הסעיף הששה עשר מחוקי בה״ס בשויציה מחויבות הקהלות לכונן ע״י בה״ס בתי־עקד גם להמציא להם את כל המכשירים הדרושים; אלה שאין ידן משגת צריכות, לכל הפחות, ליסד בתי עקד למקרא בני הנעורים. המוזיה הפדגוגית, כאמור, ממציאה להם את כל הנחוץ בתנאים טובים, והשלטון הראשי תומך מצדו את בה״ע במתנות ספרים. לבד זאת, מקבל שר החנוך, אשר לכל קנטון, מהממשלה הראשית חמשה עשר אלף פרנק לשנה לתמוך את הקהלות העניות בכלים וספרים, אשר יחסרו להם. להקהלה אין רשות לקחת כסף בעד קריאת הספרים מיד הילדים, גם מהעשירים שבהם. חובת המורים להשגיח על קריאת כל תלמיד, כי תהיה סדורה ומודרגת. תלמידי המחלקות הגבוהות מספרים לפני מוריהם בקצרה את תוכן הספרים, אשר קראו או עורכים תמציתם בכתב, והמורים מבארים להם את שגיאותיהם במשפטיהם ומלמדים אותם לבחון ולברר דברי כל ספר, לבל תהיה להם הקריאה רק לעונג ושעשועים, כ״א גם לתועלת. הילדים מתחילים עפ״ר לקרא מהשנה השלישית לבואם בביה״ס, היינו ממלאת להם שמונה שנים.

ה.

החיים הפנימים בבה״ס. המנהגים והנמוסים.

הכלל, שהגיח הפדגוג סוגנאוס: „המורה הוא **יוצר** בית הספר" — עומד וקים בשויציה. שלש הרשויות הלוקחות שם חלק בעניני החנוך (פרק א׳) מניחות עוד מקום רחב להמורה להתגדר בו ביצירה עצמית. מהתְכנית הנמסרת על ידו משלטון ביה״ס הוא יודע **מה** עליו ללַמֵד, אבל אין מי שיתערב בעבודתו להראות לו, **איך** מלמדים. לפי התכנית, למשל, מחויבת המורה להביא את תלמידיה ותלמידותיה בדעת ארבעה יסודות החשבון עד למעלה מעשרה ואחת היא

*) מה טוב היה, לו יסדו מוזיה פדגוגית בארץ ישראל, לו גם בזעיר אנפין, שתהיה למקור כל טוב לבתי הספר אשר בערים ובכל המושבות. המורה הידוע מא״י ישראל בלקינד, שאתו יחדו בקרתי את המוזיה הברנית, התאונן על חסרון מכשירי למוד בבה״ס בא״י, המפריע את המורים מהשתמש בשטת ההסתכלות — השטה היותר טובה ונכונה בהוראה והמקובלת בכל בה״ס באירופה מימות פסטלוצי ועד היום. ישימו נא כל טובי עמנו, הדואגים לחנוך בנינו בא״י, את הדבר אל לבם כי רב ערך המוסד הזה ולא ידרוש סכומים גדולים.

להמפקחים באיזה אופן תשיג את מטרתה. כן הוא בהוראה וכן הוא גם בחנוך. המורה יוכל לשוחח עם תלמידיו ולקרא לפניהם מכל הענינים, המקדמים, לפי דעתו, את התפתחותם הרוחנית בלי קבלת כל רשיון בתחלה ובלי תת חשבון לפני יהיה מי שיהיה אחר המעשה. הממונים שם על החנוך בטוחים בידיעותיהם של המורים ובישרת לבבם ומבינים את הנזק הרב הבא למטרת ביה"ס לרגלי התערבות צדדית ובטול האיניציאטיבה הפרטית של המורה.

במקומות, שבם מתאמצים מאיזה סבה לבטל לגמרי את חופש רצונו של המורה ומהפכים אותו למכונה חיה, המשועבדת לכוחות אחרים, הפועלים בה למטרה ידועה, — קל וחומר, שאין מתחשבים שם עם רצונם של הילדים, ונהפוך הוא: אוחזים בכל האמצעיים והתחבולות להפריע בעד התפתחות אישיותם העצמית. לא כן בשויציה, במקום כל אחד ואחד מאישי האומה לוקח בבחירתו החפשית חלק בחיי העם כלו, שמה מניחים מקום בביה"ס — פרוזדור החיים — להתגלות חופש הרצון של הקטנים, ומטפחים ומגדלים אותו בכל מאמצי כח, וזה הוא הצד הבולט והמוחשי ביותר בבה"ס השויצים. הנרגש גם בהשקפה הראשונה לכל המתבונן אל החיים הפנימיים בהם. הדבר הזה איננו אומר, כי רצון הילדים שם העיקר ואין דורשים כל משמעת ומרות, כאשר יחפצו רוסו וטולסטוי; להפך: גם בארץ חופש וממשלת־עם יש חוקים, ואם יש חוקים -- יש משמעת ועונשין ועוברים עליהם. ומה גם כי רצון הקטנים עודנו בוסר, וכח השופט שלהם — הרינולטור לכל פעולות האדם, עוד לא נתפתח אצלם במדה הראויה. אבל היא הנותנת — מכיון שהכוחות האלה עודם באִבָּם, חובת המחנכים היא לאמצם ולחזקם ע"י התגלותם בדעה ופעולה עצמית, כדברי הפדגוג בורקרט: „הילד, אשר ינהלוהו תמיד ביד, לא יוכל בעצמו ללכת". והנני להביא בזה איזה עובדות מחיי בה"ס, המעידות על אמתת הדברים האלה:

הנערים והנערות, הממונים לפקח על הסדרים בביה"ס לזמן ידוע, יבחרו עפ"ר מאת המתלמדים, ביחוד במחלקות העליונות, והמורה מאשר את הבחירות. — בציונים, אשר יקבלו במחלקות הנמוכות בעד קריאה וְשִׁנּוּן שירים על פה, מחוים התלמידים והתלמידות את דעתם, ככלות כל אחד את קריאתו, יִשָּׁמעו קולות קוראים: שנים! שלשה! והמורה כה התרגלה לבחון את הקולות עד כי ברגע אחד תדע את דעת רוב בני הלשכה, בהרגישה מספר ילדים מחשים, היא מעוררת אותם להביע את דעתם, והאמת נתנה להאמר, כי הקטנים מבחינים שם בין קריאה טובה לרעה, וכל ציון וציון, שהביעו הם, התאים כמעט תמיד לזה, שהיה במחשבתי, כפי שהערכתי אני. — המשחקים והשעשועים בעת ההפסקות והטיולים בוחרים להם הילדים בעצמם, והמורים אינם מתערבים כלל בבחירתם, אם כי הם לוקחים חלק בצחוק. — לבד שעורי הזמרה, נוהגים שם לשיר גם באמצע שעורים אחרים; בהרגיש המורה איזה ליאות ועיפות אצל הילדים באמצע השעור, מיד הוא מציע לפניהם לשיר, והקטנים בוחרים את השירים הטובים בעיניהם ושרים. דברים דומים לאלה יקרו למכביר בחיי בית הספר יום יום, שבהם יתנו לרצון הילדים להתגלות בבחירה בלתי תלויה בדעת אחרים.

בבה"ס השויציים לומדים ילדים וילדות יחדו, והדבר משפיע הרבה על החיים הפנימיים בהם. מתשובות כל המורים והמורות על שאלותי בנידון זה נוכחתי, כי אהבת הנקיון והסדר, החמלה והנדיבות, ההקשבה והמשמעת, ההתרחקות מֵאַלָּמוּת ומלחמת אגרוף, שנמצא בין החניכים במדה רבה, הן פרי השפעת הַיְלָדוֹת על חבריהן, אין לילדים השויצים אותן הרגזנות והקפדנות, קשיות העורף וקשי הלב, גם בזו המדה, שאנו מוצאים אותם בין ילדינו ה ב ר י א י ם. מצד השני, גדולה היא השפעת הילדים על הילדות חברותיהם, בלמדן מהם אומץ־לב, תשוקה לשעשועי הגוף, סבלנות ורצון נמרץ ובמחלקות העליונות — גם את ההתענינות וההתעמקות בכל דבר מבלי לרפרף עליו ממעל ומבלי לקפוץ מענין אל ענין, שאינם מחוברים יחדו בקשר הגיוני. לא פה המקום למנות את כל המעלות הטובות, שיש לבתי הספר המעורבים, כפי שהורה הנסיון בשויציה, בפינלאנד וביותר באמריקה, במקום שני המינים לא יפרדו זה מזה מגן הילדים עד האוניברסטה ועד בכלל. הענין הזה חשוב מאד ולא נכון לדון בו כלאחר יד, ואולי יעלה בידי להקדיש לו בקרב הימים מאמר מיוחד, בתקותי לפתור ע"י את שאלת חנוך הבנות אצלינו, לפחות מצד הפדגוגיה התאורית. פה אחפץ רק להראות על הצדדים המצינים בחיי בה"ס, המעסיקים אותנו, וסבותיהם.

היחס שבין שני המינים איננו נבדל במאומה מיחוסם של הילדים זה לזה. בכלל הם נוחים איש לרעהו, חיים באחוה ושלום, אינם מוציאים דבה ורחוקים תכלית ריחוק מדבר שקר, כאשר יבואר להלן בדברי

ע"ד התפתחותם המוסרית. כבאי לברן, לקחתי לי מעון על יד ביה"ס, אשר ברחוב קירכענפעלד, כי גמרתי להתבונן בתחלה אל חיי הילדים בהמצאם מ ח ו ץ לביה"ס, לדעת שיחם ושיגם, תהלוכותיהם ומנהגיהם, התיחסותם איש אל אחיו וכדומה, בהיותם חפשים לנפשם ואין עין צופיה עליהם. קרוב לשני ירחים התחקותי על כל צעדיהם יום יום, בצאתם החצרה בעת ההפסקות ובשובם המונים המונים ביום ובערב הביתה. הילדים לא ידעו מי אני ומה מעשי (את בקורי בבית ספרם החלותי אח"כ) ולא יכלו לירוא או לבוש מפני ועשו מה שעשו, מבלי שים לב אלי כלל, ואוכל להעיד, כי קנא קנאתי בשויצים על ילדיהם אלה. אל תחשבו, כי הנם כאותם „הנערים הטובים" מהטפוס הידוע אצלנו, השקטים והרצינים, ההולכים עקב בצד אגודל בעינים נטויות לארץ, אלה האהובים כה למלמדינו ושבהם מתברכים אמותינו. להפך: הילדים השויציים לא ידעו מנוחה בעת חפשם: הם רצים ומשתובבים, מתעלסים ומשתעשעים, כפי שדורשים גופותיהם הבריאים והרעננים; אבל על כל מעשיהם והליכותיהם מתוח חוט של חן, תמימות ילדותית ועליצות החיים. בכל העת לא שמעתי מלים רוצעות אזנים יוצאות מפיהם ולא ראיתי, כי ירימו אגרוף רשע להכות איש את רעהו באכזריות חמה — דבר המצוי כה אצלנו, ביחוד בין הילדים הרוסים. ולרגלי הדבר הזה תקל הרבה עבודת המורים שם, כי כמה עמל ואנרגיה מאבד המורה המשכיל לשרש מבית ספרו מלחמת שפתים ומלחמת אגרוף, שנאה ודבות שוא, ולפעמים יעל כל עמלו לשוא. גם למתלמדים תעשה אהבת הרעים את ביה"ס למעון שמחה, כי אין דבר עוכר שם את נעימות חייהם וששונם, מה שפועל הרבה על התקשרותם אליו באהבה ומניח חותמו על החיים בו בכלל.

הנקיון השולט בבה"ס מפליא את לבות הבאים. הוא שורר בכל: בחדר וכל כליו, בילדים ובגדיהם, בספריהם ומחברותיהם. גם במחלקה הראשונה לא ראיתי ילדים, שפניהם וידיהם מגואלים בדיו, כמראה שנראה אצלנו גם בבה"ס המתוקנים. המורים והמורות משגיחים על הנקיון בהתאמצות יתרה, המגיעה לידי דיקנות, הם חושבים, כי אהבת הנקיון, לבד התועלת שהיא מביאה לבריאות הגוף, מעוררת בילדים את רגש היופי ומלמדת אותם לעשות את כל מעשיהם בזהירות וברצינות. המורה לא תיעף ולא תיגע ללמד את תלמידיה החדשים, איך מטבילים את העט בדיו ואוחזים בו לבל תטנפנה האצבעות; איך צריכים להחזיק את המחברת ואיך מיבשים אותה בניר־סופג באופן שתשאר נקיה וכדומה. היא לא תחוס על העמל ועל העת ובלבד שיהיה הכל נקי בתכלית, כי יודעת היא, מה נכבד הדבר לעתידות הילד בביה"ס ובהיותו לאיש. אצל כל תלמיד תראו שם חתיכת בד מונחת על השלחן, שבה הוא מנקה את העט וראשי אצבעותיו, אם נגואלו במקרה בדיו.

ההשגחה על נקיון חדר־הלמוד הוטלה על כל המתלמדים בכלל ועל המפקחים הנבחרים בפרט. לכל אחד יש בארגזו חתיכת בד גדולה, שבה הוא מסיר את האבק ומשפשף היטב היטב את הספסל והשלחן במקום מושבו בבאו לביה"ס ולפני שובו הביתה. בדבר הזה תתבאר אחת הסבות למעוט המשרתים בבה"ס השויצים, אשר עליו יתפלא הפדגוג הרוסי נֶבְזורוב. למרות היות מספר החניכים בכל בית ספר משש עד שמונה מאות איש, משתפקים בשלשה־ארבעה משרתים ולא יותר, בעת אשר מספר האנשים האלה בהנימנזיות ברוסיה קרוב לעשרים ומקבלים שכרם כחמשת אלפים רובל לשנה.

לפני התימי את הפרק הנוכחי, אתרשה להזכיר גם את המנהגים והנמוסים, המקובלים בבה"ס בשויציה.

המורים קוראים לתלמידיהם ותלמידותיהם בשמותם ולא בשמות משפחתם. בפנותם אליהם, גם אל אלה הלומדים במדרגה העליונה, ישתמשו בלשון נוכח־יחיד (לא בלשון רבים, כמו שנהוג אצלנו). — הילדים והילדות אינם יודעים כל קידות והשתחויות; בבואם ובצאתם הם מושיטים יד למורם או למורתם וגם לאורחים הנמצאים בלשכה, כגדולים. כדבר הזה עושים גם חניכי גני הילדים. — בבוא אורח לחדר־הלמוד, לא ישתפקו בקימה לבד, אך גם יקראו: „שלום!" (Grüsse) התלמידים אינם קמים ממקומם בשעת הקריאה וגם בפנותם אל המורים בשאלותיהם ובתשובותיהם. — בהקשיב הילדים לדברי מוריהם, הם יושבים נשענים על גב הספסל וידיהם ח ב ו ק ו ת זו בזו. אני שאלתי את אחת המורות לפשר הדבר הזה ותענני, כי הידים עסקניות הן, ובעשותן הנה והנה הן מושכות אחריהן מבלי משים את לב הקטנים ומפריעות בעד הקשבתם הנכונה. אם תשובה היא — נקבל. בכל אופן לא ישאר הגוף במצב הקפוא הזה עת רבה, כי השיחות הן עפ"ר קצרות, ואח"כ מתחיל המורה להציע את שאלותיו

לפני כל הלשכה, ואז מרימים כל אלה, היודעים תשובה נכונה, את ידיהם למעלה, בראות המורה, כי מספר „חובקי הידים" עודנו רב, הוא שונה ומשלש את שאלתו עד כי ימעטו הרבה או תתרוממנה כל הידים למעלה ורק אז יקרא בשם לאחד התלמידים לענות; לרוב גם לא יקרא בשם, רק ישתפק ברמיזה קלה. בכלל, שפת העינים והרמזים תופסת מקום רב בבה"ס שם והיא מאלצת את הקטנים לבלי לפנות לבם לבטלה ולהקשיב היטב היטב בלי גרע עין מהמורה, בדברו ובהציעו את שאלותיו. אגב אעיר, כי הילדים זהירים שם מאד באזהרת „לא תשקרו", דבר שהרגיש גם הפדגוג נֶבְזורוב הנזכר למעלה, ואם לא ידעו מענה נכון, לא ירימו בשום אופן את ידיהם למען הונות את המורה, גם אין כל סבה, שתאליץ אותם לעשות כן, אחרי אשר אין נענשים שם בעד אי־דעת ואי־הבין. — בהיות צורך למי מהם לצאת באמצע השיעור, אין לשאל רשיון מפי המורה ורק צריכים לצאת לאט ובזהירות לבלתי הפריע את מהלך הלמוד, ונקל להם לעשות זאת, אחרי אשר הספסלים הם בעלי שני מקומות ויוכלו לצאת ולבא בלי הטריח את שכניהם. לשבחם של הילדים השויצים עלי להגיד כעד ראיה, שהם אינם משתמשים בדבר הזה להחליץ מלמודיהם, ומעט מאד מספר המפסיקים ממשנתם ויוצאים, אף כי מספר המתלמדים בכל לשכה עולה במחלקות הנמוכות ליותר מארבעים. הסבות לזאת הן: השנאה לשקר, הנטועה עמוק בלב הילדים בעודם בשחר ילדותם בבית אבותיהם; האינטרס, שמעוררים המורים בלב התלמידים ללמודיהם; החופש, שנותנים לילד, והבטחון בישרת לבבו מצד הגדולים מרוממים את ערכו בעיניו, ואהבת עצמו לא תתנהו לעשות שקר בנפשו ולרמות את המאמינים בו; בריאותם הגופנית. — לאחר את הלמוד יחשב לחרפה ולעון גדול, ואין כמעט מאחרים גם בבוקר גם אחרי הצהרים, אף כי שבבקר מתחילים ללמוד בשעה השמינית ובימות הקיץ — גם בשעה השביעית. גם בזה נראה פעולת החנוך הביתי והסביבה, כי האשכנזים, כידוע, דיקנים גדולים הם בעתם. - בהשאר לילדים דבר־מה מלחם הבוקר, אשר הביאו אתם לביה"ס, חיבים הם לפזר את הפרורים לצפרים. בכלל מתאמצים שם באמצעים שונים לנטוע בלב הקטנים הרכים את אהבת הבריות, ותועלתה ידועה.

(המשך יבא).

נ. פינס.

רעיונות על דבר החנוך.

יט.

כל מורה ומחנך לא עבר בודאי בלי שימת לב על החזיון המיוחד בטבע הילדים, כי אוהבים הם לשמע מפי אמותיהם „מעשיה" אחת או אגדה אחת כמה וכמה פעמים, ולא עוד אלא שכל אשר יוסיפו לשמען כן יוסיפו להתענין בהן ולהתפעל מהן ולשמח עליהן, ועל כן יתחננו לפני המספר, או המספרת, לשוב ולספר להם את אותה המעשיה, או אותה האגדה, ואינם ממהרים להסכים לשמע מעשיות ואגדות חדשות ואף את הישנות הם מבקשים, והרגשות שעוררו בהם המעשיות בפעמים הראשונות הולכים ומתחזקים ומתחדשים בהשנותן.

וכשאנו רואים במקום התכונה הטבעית ורבת הערך הזאת שאיפה לא־תדע־שבעה לחדשות ושונות, עלינו לתשוב זאת לקלקלה הבאה מן החנוך הרע, קלקלה הסותמת מקור ההתפתחות הטבעית וסוכרת מַעְיַן שמחת הילדות הטהורה.

כטפות מים הנוקבות את הסלע הקשה בנפלן על מקום אחד, כן פועלות מעשיות בודדות החוזרות ונשנות על לב הילד הרך, ועל ידי התחדשות אותן

הרגשות הטובים שהן מעוררות תמיד באותו התוקף והנעימות של הפעמים הראשונות הן יוצרות בקרב הילד את הרגשתו ואָפיו. מעשיות על דבר כרובים מזהירים הסוככים לראשי הילדים הטובים בלילות, או על דבר אליהו הנביא המבשר טוב ומביא ברכה על אהלי הדלים התמימים העושים טוב וחסד גם בשפלות דלותם. מעשיות כאלה זורעות זרע תום וטוהר לב ואהבה למעשה הצדקה והחסד.

האגדות הנפלאות על דבר חרבן ירושלים, משרישות בלב הילד אהבה רבה ונעגועים עצומים לארצנו ולכל קדשינו ועם זה גם זרע החפץ והשאיפה לשוב לחיים המלאים והשלמים ההם, חיי עם ישראל בארצו.

ולנו המורים להכיר ולדעת את ערכן הגדול של אגדותינו הלאומיות והאנושיות לחנוך הדור הצעיר הנתון על ידינו. האגדות האלה הן אוצר כל יקר, מקור מים חיים להרוות את הנפש העברית והאנושית של ילדינו הרכים, אשר בכל אשר יוסיפו לשמען, כן ימצאו בהן ענג ומזון רוחני חדש ונעים לנפשם הרכה. ואוי לו למורה האומר ברצינות: כבר שבעו תלמידי את המעשיות האלה ונפשם כבר קצה בהן!

הילדים דומים בתכונתם להמון העם. גם זה האחרון אוהב בטבעו את הישנות והידועות לו מכבר, ואינו מקבל את החדשות ברצון.

ידעו נא אפוא המורים והמחנכים לטפח את התכונה העממית-קונסרוטיבית הטבועה בנפש תלמידיהם הקטנים ולהוציא ממנה את התועלת הרבה לחנוכם הלאומי והאנושי.

כ.

רגילים הם המורים להתאונן על שכחתם של הקטנים, שרבים מהם שוכחים, לדאבונם, היום מה ששמעו ולמדו אתמול. ואולם למרות כל זאת הלא ידועה העובדה, שלהרוב הגדול של הילדים יש זכרון טוב. ולדאבוננו רואים אנו, שהמורים אינם שמים לב כלל לטפח את הכשרון הטבעי הזה ולחזקו בעזרת ההבנה. ואולם ברור הוא שלשכחתם של הילדים יש שתי סבות טבעיות; השכחה באה. א') לרגלי רפיונם ושטחיותם של הרושמים העוברים מהר ואינם שבים ונשנים אחר כן, וב') מפני פזור הדעת, השפה המשתמשת בלי הרף במלותיה לכל נטיותיהן ושנוייהן בכל יום ובכל שעה. ויען כי החזרה התמידית באה ביחד עם השמוש לצורך, על כן אין השכחה שולטת בה, הדבר הזה נותן לנו המורים לקח טוב בנוגע לכל הלמודים. החזרה כשהיא באה בדרך שמושי, ולו גם תהיה למשא על המורה, הוא האמצעי הראשי והיותר מצליח נגד השכחה.

את פזור הדעת אפשר להסיר בזה שנענין את התלמידים בלמודם, ויותר שישכיל המורה לענין את התלמידים ולחבב עליהם את הלמוד, יותר הוא מורה אמן, ופחות יהיה לו להתאונן על שכחת הקטנים. לענינים חביבים יש לכל אדם זכרון טוב. ישנם אנשים רבים אוהבי פרחים, שלא למדו מעודם אף מלה אחת שפת רומי, ואת כל השמות הלטינים של פרחיהם האהובים הם זוכרים להפליא ומבטאים אותם במהירות ובבטחה ולא ישכחום. האהבה לדבר גרמה זאת. בלי שימת לב כראוי אין זכרון, ובמקום שיש ענין (אינטרס) יש שימת־לב. אם הדבר הלומד בעצם אינו יכול להיות מענין ומושך את הלב, אז צריכה האהבה למורה בעצמו לתת ענין לדבר הלמוד, או ההתאמצות הבאה ממקור רגש הכבוד של התלמידים. האהבה היא הנותנת את הגמול היותר בטוח, גם כל הדבר הקשה קל הוא בעיניהם. שום איש אינו שוכח את רכושו האהוב ויקר לו.

כא.

הפילוסוף פיכטה אמר: „אך לשוא יאמרו לאשר אין כנפים לו: „עוף!" כי כל הזכרותיך והוכחותיך לא תפעלנה עליו, כי ירום אפילו שני צעדים מעל הארץ; אלא אם יכול אתה, פתח בקרבו את כנפי רוחו והרגילהו להרבות בשמושן ולחזקן, ואז יעוף בלי כל הזכרה והוכחה מצדך, כי לא יחפוץ ולא יוכל אחרת מאשר לעוף".

„כי לא יחפוץ ולא יוכל אחרת מאשר לעוף!" כזאת צריכה להיות הפעולה העצמית של בית הספר. המורה המבין ויודע למלא אחרי המשפט הזה יוכל לחשוך לו הרבה הזכרות ותוכחות, אשר תהיינה לו אך לשפת יתר.

סדר את הוראתך באופן כזה שבתכניתה ובהדרגתה הטובה תתאים בכל פרטיה לתפיסת הילדים והשגתם באופן ש„היום" יהיה חשוב „המשך" מעֻנָין מן ה„אתמול" הקודם לו, ושכל חלקיה יהיו מחוברים יחדו, ואז

בטוח אני כי שאלתך: „ההבינותם, בנים?" תהיה מיותרת, והילדים המבינים באמת לא יצטרכו לשקר.

לַמד את הלמודים בהשתתפות כל ישותך, כל אנושיותך המלאה. הבא רוח חיים בחומר הלמוד והראה תמיד את השמוש בצדו; וראשית כל השתדל שאתה בעצמך תבין ותשיג את הענין הלמוד לכל פרטיו, וראית, כי קריאותיך התכופות: „הקשיבו, בנים!" מיותרות הן לגמרי.

ודע, כי ילדיך תלמידיך ילמדוך על פה! יכול תוכל להתחפש לפניהם כחפצך ואפילו אם תהיה האקטור היותר שלם — ילדיך וילדותיך ראה יראו את אשר בלבבך והרגש ירגישו אם אוהב אתה את עבודתך ואותם, אם לא — גם אם יחם לבבך לפעמים ובקנאתך היתרה תענשם, וגם אם תתהלך עמהם קשה — אם אך בסתר לבבך האהבה שוכנת, אז יסלחו לך ולא ישרו לך איבתם. אז לא תצטרך כלל לעוררם על דבר שקידתם, כי ידוע ידעו את חובתם הנעימה וגם יעשוה. אז לא תצטרך לאמר אליהם: „שמחוני נא, ילדים, בלמודיכם, כי הן אך את טובתם אני דורש!" כי ידעו וירגישו זאת גם בלי דברים וגמול יגמלוך על אהבתך אותם בכל חפץ נפשם הטהורה.

כב.

להיות עסקן ושואף לעבודה היא התעודה הראשית של האדם, והנטיה לעסקנות אינה נותנת עצמה להכחד מקרב הילד. ואם רוצה אתה להיות מורה, עליך למלא את השאיפה הזאת של הילד באופן שהעבודה הנתונה לו לא תהיה מוקדמת ומופרזת, אבל עבודה רצינית ומתאימה לנפשו הרכה ולכחותיו הילדותיים, עבודה שיהיה בה בעצמה הקסם המושך את הלב לעשותה ולגמרה, עבודה שתהיה מתונה ונעימה כל כך, עד שתהיה לגמול על ההקשבה שקדמה לה. ונוסף לזה תבוא האהבה שהילדים יאהבו אותך, ואז לא תצטרך להשתמש בפתגם הרגיל בפי המורים: „שימו לב לעבודתכם ועשוה היטב!"

ואם אינך אך משיח עם הילדים ומוכיח אותם, כרוב המורים, אלא מנהלם ומרגילם לעבודה עצמית שיבקשוה וימצאוה על ידיך! אם תתן להם את „חרב הרוח", את הלשון, בעשותך אותה להם לרכושם העצמי והחפשי, אם אך לא תחשב את חזרתם על דבריך כי אם ה מ ע ש ה אשר יעשו יהיה לסמן של הבנה, אז לא יהיה לך כל צורך לאזהרות ולהזכרות: „ילדים. התבוננו היטב, שימו לב!" כל זה יהיה אך שפת יתר.

מן הדברים האמורים למעלה אנו רואים, כמה קשה למלא בשלמות אחרי כל התנאים הדרושים למורה, שהוא מורה באמת. אבל הדבר הזה אך ישמחנו, כי במדה שיגיע איזה עסק, איזו עבודה למדרגה של אמנות, בה במדה היא מוכשרת יותר למלא את הנפש ולְאַשֵּׁר את האיש המקדיש לה את כל חייו ומוסר נפשו עליה. ועוד הערה אחת קטנה: „ברב דברים תמעט העבודה!".

כג.

המלה „מתודה" היתה בתקופתנו זו לכדור משחק בידי כל. מלה שאנשים רבים, וביחוד מורים, משתמשים בה בשעה שהם רוצים להביע איזה דבר חכמה, מבלי לדעת בכל זאת מאין תמצא המתודה. בשבת מורים יחד ובכל מקום אשר ידובר על החנוך וההוראה, אנו שומעים את השם הקדוש הזה יוצא מפי כלם. אך האם לא חסר השם הזה על פי רוב את התוכן האמתי ואת ההבנה הנכונה? ה ד ב ר י ם יכולים להיות טובים, אך הרעיון טוב מהם. זהו בכלל, וגם בנוגע ל„דבור הפוציץ" הזה בפרט.

ואולם כדאי הוא להתבונן מעט בזה.

צריך לדעת איה תמצא המתודה ומאין יקחוה? אם נדון עליה על פי תוצאותיה, נראה דבר זר ומוזר מאד: לעתים קרובות ראינו, כי המורים המלומדים ביותר הם היותר גרועים בתוצאות עבודתם; ואנו רואים גם כי החפץ הכביר וההתאמצות המתמדת אינם משיגים לפעמים את מטרתם. בראותנו כזאת אנו שואלים אפוא: איה היא המתודה אם לא בהדעת והרצון?

ננסה אפוא לברר את הדבר מכל צדדיו ולמצא את התוכן הרוחני של המלה רבת־השמוש הזאת, עד שגם נטשטשה כמעט מרוב שמוש.

כל הוראה אפשרית רק להיות קשורה באיזה ח ו מ ר: בזאת עושים אנו המורים ככל אשר תעשה האם, בשעה שחבורת ילדיה נאספים סביבה, והיא מחלקת פרוסות לחם לאפרוחיה הרעבים. והיא מחלקת ונותנת לכל אחד מהם את פרוסתו, כדי שבעה, כלומר בשימה לב לקיבתו; לא את כל הלחם היא

נותנת להם בפעם אחת, אלא חלקים חלקים, עתה פרוסה, אחר הצהרים עוד פרוסה, ואחר כן לפנות ערב. ככה מחלקים גם אנו את כל החומר הצריך להיות מוגש לקטנינו הרעבים לדעת, מנות, מנות, חלקים חלקים; אבל לא על פי חפץ לבנו, גם לא על פי המקרה, כי אם בהשכל ובדעת. חלוקת־החומר זו נעשית בשימת לב אל מהלך ההתפתחות של רוח הילד ובשימת לב אל שנות התלמיד ואל מינו. ואנו יודעים גם את זאת, כי כל למוד ולמוד צריך להיות נחלק גם הוא לפי טבעו ותכונתו המיוחד, כי חלוקה אחרת לחומר של תורת הדת, למשל, מאשר לזה של ידיעת הטבע, או של תורת החשבון. אנו מחלקים אפוא לא בשימת לב מצד אחד: על פי מהלך ההתפתחות של רוח הילד, אלא גם בעין בוחנת את הלמוד בעצם ואת תכונות החומר שלו. טעמה זה של החלוקה דורש, שידיעת הענין הלמוד תהיה יותר עמוקה ויותר מקיפה מזו של רוב המורים, תחת שטעם החלוקה הראשון הוא יותר שטחי ושאול על פי רוב מאחרים. על כן מתרבות כל כך המתודות בספרות ההוראה. מדברינו אלה יוצא לנו ברור שמתודה זו נמצאת בספרים ונקנית בכסף. ויען כי כל דבר שבעולם צריך להיות מסוים בשמו, נקראנה בשם מתודה אביקטיבית, אף כי השם הזה אינו מגביל עוד היטב את איכותה.

כד.

אבל עלינו להתבונן אל הדבר בעין יותר בוחנת. החומר נחלק אפוא בשימת לב אל מהלך ההתפתחות של רוח הילד ועם זה בשימת לב לכל למוד ולמוד בתור מדע מיוחד בתכונתו. אבל כל זה אינו די עוד. הלא המורה הוא המלמד את תלמידיו ועל כן דרוש ראשית כל, שהוא יתפס תפיסה (אויפ־פאססונג) עצמית אותו החומר שהוא בא להורות. ואותה התפיסה, אותה ההשגה של חומר הלמוד לא תוכל להיות שוה אצל כל המורים. התפיסה הזאת תלויה ברוח המורה, בלבו וברגשותיו ובכל פנימיותו. התפיסה הזאת צריכה להיות כזו, שהחומר יהיה ענינו השלם והמלא של המורה, באופן שיהיה כלו מחובר וחי ממנו, ומלבו — לא מן הספר — יוציא את המלים בהורותו את תלמידיו; תפיסה רוחנית כזאת צריכה להיות נשקפת מכל חלונות הנפש ונגלית מכל תנועותיו, מברור המבטאים, מן המשלים, מהטעמת קולו ומכל מה שהמורה צריך ויכול להיות בפנימיותו וחיצוניותו בשעת ההוראה. מורה כזה שהדבר הלמוד נתעכל בקרבו ויהי לבשרו ודמו, הוא הוא שיכול להיות בטוח בתוצאות הטובות של הוראתו, כי אך הוא יוכל לעורר בקרב הילד ענין (אינטרס), הוא מחיה ומחבב את הלמוד ומביא תשוקה בלב הילדים להתעמק בלמודם ולשכוח בו את עצמו. תפיסת החומר הלמוד, המיוחדת לכל אחד על פי תכונתו וכשרונו והבנתו, היא, בהיותה במדרגה גבוהה, אמנות, ועל כן אפשר לדבר בצדק על דבר אמנות ההוראה, כלומר מיצירה חפשית של החמר הלמוד לתכלית ההוראה; למתודה זו, נקרא בקצור מתודה סוביקטיבית.

כה.

היוצא לנו מדברינו האמורים למעלה, כי המתודה האוביקטיבית היא סחורה הנקנית בכסף. רבים הם החושבים כי זאת האחרונה כבר מספקת. גם פסטלוצי האמין, כי ספר למוד טוב מכשיר את כל אחד ואחד להיות מורה טוב. ואמנם, אין להקל בערכו של ספר למוד טוב, אבל האמצעי הזה רחוק מאד מהיות מספיק, כי אז הלא היתה ההוראה אך איזו מלאכת־יד, אך עבודה שכולה מלאכותית. ולו יכלנו באמת לברוא בהרמת־יד אחת על ידי ספרי למוד טובים מורים טובים; איך נבאר לנו את סבת החזון המעציב, שמספר המורים הטובים מעטים מאד בקרבנו? הנסיון הורנו, ואנו רואים זאת בחיי יום יום, כי אפשר אמנם לחקות את המתודה האוביקטיבית, אבל החקוי הזה לא יוכל להבטיח לעולם את התוצאות הטובות, שאנו רואים מעבודתו של מורה חרוץ. אך אז אפשר לקות לתוצאות טובות, בשעה של המתודה האוביקטיבית תְּלֻוֶּה המתודה הסוביקטיבית, ואז אך אז, בהתאחדות שתי המתודות יחד אנו רואים את האמנות האמתית של עבודת ההוראה. כמו שהגוף והנשמה יחד עושים את האדם, כן שתי המתודות האלה יחד עושות את המורה האמתי.

אבל עצמותה של המתודה הסוביקטיבית אינה נקנית בשוק הספרים. וגם אין באפשרות לחקות אותה היטב, יען כי היא תכונה נפשית מקורית, כשרון טבעי הבא לאיש מלדה, כשרון שאיני יכול לתפוס

אותו ולשעבדו לי כשם שאיני יכול להחליף את תכונתי הטבעית ולהיות אחר ממה שאני. ולולא הי׳ה כן באמת, מה יתרון היה למורה הטוב, המורה האמת, מן המורה הגרוע?

אך לדאבוננו רבים הם בקרב המורים שאינם יודעים, או יותר נכון, אינם רוצים לדעת את הדברים הפשוטים האמורים למעלה; המורים האלה שהמתודה אצלם העקר, אינם בלי ספק מורים אמתים, והם רוצים לכסות על הריקניות הפנימית שלהם בעלי תאנה של המתודות וספרי הלמוד שהם רודפים אחריהם. זאת היא, כנראה, זכותם היחידה של „צַיְּדֵי־הַמְּתֹדות" האלה להקרא בשם מורים.

שונים אנו את דברינו, כי האיש אשר לא הקדישהו הטבע להיות למורה, לא יוכל להיות למורה טוב ושלם, למורה־אמן, כי חסרון הכשרון הטבעי לא יוכל להמלא במתורות הנמכרות בשוק, בכל זאת אל יפל לבנו! אם אין ביכלת העבודה הרבה והאמצעים המלאכותיים למלא בשלמות מקום הכשרון המקורי הנה העבודה הרבה וההרגל והחפץ הכביר יכולים לעשות הרבה, מעט מעט יכולים אנו להתקרב אל האידיאל של המורה — האמן שהקדש לזה מן הטבע עצמו ולסגל לעצמו את סגולותיה של הסוביקטיביות. אבל ראשית כל דרושה אהבה רבה והתמכרות רבה לעבודה הקדושה הזאת. האהבה הזאת תחמם את לבנו ותביאנו למסת־י נפש הילד, לזרוע שם את זרע הטוב והרעת. גם המופת הטוב יפעל עלינו הרבה לטוב. עונג גדול הוא לראות ולשמוע את האיש החרוץ שהוא כולו מורה; מופתו הטוב יחיה ויחזק את רוחנו ויורנו את הדרך הנכונה בעבודתנו.

המורה אשר אלה לו, האהבה האמתית לילדים ולעבודת חנוכם והחפץ הכביר להשתלם בה, הוא ימצא בו בעצמו את המתודה האמתית והוא יהיה ל מ ו ר ה.

בן־משה.

בקרת ספרים.

סִפּוּרֵי הַמִּקְרָא (עם ציורים) לילדים, נסדרו ע״י: י. ח. רבניצקי, ח. נ. ביליק, ש. בן ציון, חלק ראשון, הוצאת „מוריה", קראקא תרס״ג.

הספר הזה נועד כלפי שתי מטרות בבת אחת: האחת — חנוכית, והשנית — למודית.

המטרה החנוכית היא — לחנך את צעירינו על כה״ק, על היסודות המוסריים של היהדות; והמטרה הלמודית היא — לסגל את כה״ק אל צרכי החדר ותביעות הדידקתיקה.

המתרגמים דחו, כנודע, את למודי כה״ק מן החדר לגמרה באותה האמתלא, כי למוד כה״ק דורש מהלומד הכנה ודעת יסודות השפה; ואף אם ההנחה הזאת נכונה כשהיא לעצמה, אבל האופן שבו חפצו המתרגמים להכין את הילד אל כה״ק איננו נכון: הם שמו את החלק הדקדוקי לעקר ואת השפה בעצמה לטפל וטעו בש.ים: ראשית טעו בזה שחפצו ללמד את הילד את השפה מן הדקדוק, בשעה שהכל יודעים, כי את הדקדוק אפשר ללמוד מתוך השפה, אבל לא להפך, ושנית טעו בזה, שחשבו, כי המאמרים הריקים מכל תכן, ואשר נוסף לזה נכתבו בשפה כל כך מקֻלקלת כשפת המתרגמים, — כי מאמרים כאלה יוכלו להכין את הילד אל כה״ק. ועל אדות ההשפעה החנוכית של „המאמרים" היבשים והריקים אין כל צורך לדבר.

ותעודת הספר הזה היא — לרחק את „התרגומים" היפים האלה מן החדש ולתת, כדברי המסדרים, את היכלת למורים ולמלמדים למסור לתלמידיהם הקטנים את החלק הספורי שבכה״ק במלואו האפשרי, בדרך מתוקנת ובלי טרחה יתרה, ולתת את היכלת לילד העברי ליהנות מכל הטוב הצפון בחלק זה ולזון את נפשו מכל האור הגנוז בתוכו (פיוטי מעט!) בלי אבוד זמן לבטלה (ראה את ההקדמה לספר הזה). והרעיון הזה הוא יפה באמת.

אבל הלא את כה״ק אי אפשר להקריא לילד

כמו שהם בשלמותם. וא״כ אפשר בנקל לעבר פה מסציללה לכַריבדה, מקצוניות לקצוניות — האם נצלו המסדרים מקצניות הזאת? האם השכילו לסגל את כה״ק לחוג־ההכרה של הילד? על השאלה הזאת צריך לענות בחיוב. בשביל היסוד החנוכי לא וִתרו המסדרים על תבעות הדידקתיקה מאומה. הם השכילו לעבד היטב את כה״ק בעד החדר מבלי געת בעצם הסגנון של כה״ק ומבלי שנות את הלשון אף במאומה. ולמען הראות באיזו אמנות השכילו לערך את כה״ק באופן שהתבררה הכונה, נביא פה דונמאות אחדות, בהקבילנו את הפנים של החומש כנגד ספורי המקרא.

חומש.	ספורי המקרא.
וירא אלהים את האור כי טוב, ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. ויקרא אלהים לאור — יום. ולחשך קרא לילה.	וירא אלהים את האור כי טוב, ויקרא אלהים לאור יום, ולחשך קרא לילה.

המלות שבפנים החומש „ויבדל אלהים בין האור ובין החשך״ אינן מובנות לילד, ואי אפשר לבארן בלי תיולוגיה, בלי עזרת הדרש — והדרש איננו בשביל ילד; ולכן היטיבו המסדרים הנכבדים שהשמיטו את המלות האלה. הלאה:

חומש.	ספורי המקרא.
ויאמר אלהים: יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים! ויעש אלהים את הרקיע, ויבדל בין המים, אשר מתחת לרקיע, ובין המים אשר מעל לרקיע — ויהי כן.	ויאמר אלהים: יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין המים אשר מתחת לרקיע, ובין המים אשר מעל לרקיע, ויהי כן.

נראה לעינים עד כמה קשה להסביר לילד את הפנים, מבלי עזרת הדרש, ועד כמה נקל לבאר את הכתובים בפשטות על פי המערכת „שבספורי המקרא״ — והלשון של כה״ק לא שֻנה בכל זאת אף במאומה!

אבל לפעמים קצרו המסדרים יותר מדי, לכהפ״ח איננו מוצאים טעם לקצורים האלה, איננו מוצאים כל טעם מספיק לטובת ההשמטה שהשמיטו את הספור על אדות יצירת האדם, לדוגמה; על אדות יצירת חוה וכדומה, מבלי הבט על זה, כי הספורים האלה יפים מאד, ובהשמטות כמו אלו נתקו את האחדות ואת השלמות של ההסתכלות היהודית על היצירה; ואי אפשר הוא שלא ישאלו התלמידים כשיגיעו להסתת חוה • „חוה זאת מי היא, ומתי ואיך נבראה?״

לפעמים השמיטו המסדרים מבטאים או פסוקים פיוטיים מפני שיש בהם השקפה יְלָדית על האלהות. כן השמיטו את המלות: „לרוח היום״ (ג—ח) ואת הפסוקים: כ״ב, כ״ג מקפ. ג. מפני שיש בזה אנתופומיזמוס במדה גדושה; אבל בענינים כאלה אסור לנעת.

לתת בקרת מפרֶטת על הספר הזה, צריך היה לבקר כלו, פסוק אחר פסוק;—ויען כי לא פה המקום לבקרת כזו, ולכן נסתפק פה בבקרת כללית.

הציורים שבפנים הספר מְכֻוָנים כנגד מאורע ידוע ומגשימים אותו היטב, ובזה יוכלו להיות לעזר מוחשי ללמודי כה״ק. התמונות השלמות מציגות לפני הילד את העולם העתיק, — וכמו הציורים שבפנים, כן גם התמונות השלמות יוכלו לתת גם מזון טוב לרגש היפי של הילדים — לולא היו כֵהים יותר מדי, לולא היו הצבעים כל כך כהים, מתים. אבל בכלל הספר הזה הוא חזיון נעים בספרותנו.

המסדרים מבטיחים לתת גם תרגום רוסי בסוף הספר; אבל אנחנו איננו מודים בצרך של תרגום כזה. באה העת לאחז את החבל אך בקצה אחד, ולא בשני קצותיו; לאחז בשטה הטבעית בלבד, בדיוק, ולא לצאת את כל הדעות.

את „ספורי המקרא״ אפשר לספר ולבאר עברית בנקל, בלי טרחה יתרה, ואין כל צרך בתרגום; ותחת התרגום הרוסי היינו מיעצים למסדרים לתת באור עברי בשולי הגליון למבטאים קשה־ההבנה ולניבים מליציים, אך דוקא באור עברי, ולא תרגום.

אלפא־בית מטולטלת ערוכה בקוביות, הוצאת „תושיה״, תרס״ג.

המלמד את הקריאה עפ״י השטה ההברותית, לא ידע מחסור בכל דבר; דיה לו א״ב במחיר שתי קפיקות, ואפילו על ניר צָבֻעי, ובאופן היותר טוב איזה ספר קריאה a la פ־יידמן, „באמצעי־עזרי אלה יסתפק. אמצעי־עזר אלה יספיקו לו על שבועות וירחים, ולעתים תכופות גם על זמנים ושנים (אנכי בעצמי ראיתי הרבה ילדים כאלה שלמדו את הקריאה עפ״י השטה ההברותית במשך זמנים אחדים — ובכל זאת קראו בקשי גדול!), והדבר האחד שנחוץ למורה להצטיד בו, היא — סבלנות, סבלנות לבלי חק.

אבל לא כן הוא הלמוד עפ"י השטה הקולית; הלמוד בשטה זו איננו מצטין בפשטות כזאת, אף אם יותר קלה היא בעד הילד; כעדות הנסיון (ולמרות דברי טולסטוי החושב גם את השטה הקולית לכבדה וקשה לילד לא פחות מהשטה ההברותית. ונמוקו הוא, כי אם בשטה ההברותית יכבד לילד לצרף את הקולות הפשוטים ואת ציוריהם, האותיות, למלה אחת, יען כי שם כל קול (האות) היא מלה עצמה, — הנה לעמת זה יכבד לילד, עפ"י השטה הקולית, להכיר את מבטא כל אות, את צלצולה של זאת האחרונה. אבל הנסיון, כאמור, מוכיח, כי הילד, הלומד את הקריאה עפ"י השטה הקולית, אבל דוקא בשפתו המדברת, יתרגל במהירות גדולה לחבר ולהפריד את הקולות ולהכיר את מבטא כל אות ואות).

אמצעי־עזר היותר חשוב ללמוד הקריאה עפ"י השטה הקולית היא — אלפא־בית מטלטלת. ויען כי בחנוכנו קנתה כבר זכות אזרח האלפא־בית של ראם, וא"ב מטלטלת היא דבר מה חדש ומעטים יודעים אצלנו את טיבה של זו האחרונה ואת תעודתה, לכן אמצא לנחוץ לבאר את אופן השמוש בה, — ודבר זה נכנס ישר אל תוך חוג חובותיו של טבקר.

אחרי אשר התרגל הילד להפריד את הקולות הפשוטים של הדבור ולהרכיבם למלים שלמות בעל פה, אז אל הילד לעבר אל כתיבת הקולות האלה, זאת אמרת עליו ללמד את הא"ב הכתובה והנדפסת, ולראשנה את הכתובה, לדוגמה. הילד הפריד, עפ"י הצעת המורה, את המלה „דֶגל" (עפ"י „לפי הטף") לחלקיה הפשוטים ויבדיל (выдѣлилъ) את הצלצול או את הקול המסמן באות הראשונה „ד". אז על המורה לבאר לילד כי את הצלצול אפשר לשמע אך מקרוב, אבל מרחוק לא. ולמען מסר את הרעיון, בעזרת מלים של השפה, במרחק צריך להשתמש בציונים בעד הקולות האלה, „ועתה, — על המורה לבאר, — נעבר אל הציון של הקול" „דְדְדְ". נכתב אותו. והמורה כותב וממשיך את הקצב: חר ת־י. ואחרי שהתרגל הילד בכתבת האות הזאת ותפס כבר די ברור את צורת האות ותָוה orepmanie, צריך המורה לבאר את מהות הא"ב הנדפסת ולהראות לילד תכף את האות הנדפסת „ד". בא"ב התלויה על הקיר (וטוב כי הא"ב התלויה תהי מצֻירת. א"ב כזאת הוציאה לעת עתה רק „תושיה"). ואחרי אשר עבר כה הילד על כל המלה „דגל", וילמד גם את אותיות הכתב וגם את האותיות הנדפסות המצטרפות במלה זו, על המורה לערבב את האותיות הידועות לילד בתוך אלו שאינן ידועות לו, ולהציע לתלמידו כי ימצא לו בעצמו את האותיות הידועות לו, וכי יצרפן במלים, למלה „דגל" בנדון שלנו — ו ל ת כ ל י ת ז ו מ ש ת מ ש י ם ב א"ב מ ט ל ט ל ת.

התועלת היוצאת מתרגילים האלו היא, ראשית, כי הילד יכיר היטב את צורת האות ותוה עד כדי הבדיל בינה ובין השאר; שנית, כי ע"י זה שיצרף קוביה לקוביה, כלומר אות בצד אות, יבין כי האותיות העומדות בשורה אחת וקרובות זו לזו נקראות בבת אחת, ובזה יכין את עצמו לקריאה בספר, כלומר לצרופי האותיות; ושלישית, כי ע"י התרגילים בא"ב מטלטלת יזכר הילד יותר את צרוף האותיות (буквенный составъ) של המלה, — וזה יהי' לו לעזור לא מעט במוכן יושר־הכתיבה.

עתה עלינו לדבר על אדות הא"ב המבקרת על ידינו בפרטיות, — וכפי שנוכחתי מהנסיון ממלאה הא"ב הזאת אחרי כל התביעות ומתאמת היטב לצרכי התרגילים האלה. ועוד יש לה היתרונות האלו: א. יען כי היא נערכה עפ"י שטת פְּרֶבל. היא יכלה להיות לשעשע טיב בעד הילדים, כשאר השעשועים הקובעים שעל פי שטת פרבל; ב. ע"י שלל צבעיה תלמד את הילד להבדיל היטב בין הצבעים ולהרכיבם בערך ציורי, וזה הכנה טובה אל הציור. וג, כי בלמד המורה עפ"י השטה הטבעית ויניע לצבעים, אז יוכל להשתמש בצבעים אלה כבעזר מוחשי (наглядное пособіе).

אחרי כל זאת נחוץ להעיר את „תושיה", כי הקובים קטנים עפ"י מדתם, ולכן קטנות גם האותיות, עד כי במרחק ידוע לא תתפס העין את צורת האות בבהירות הנדרשת — ואמצעי־עזר כא"ב מטלטלת צריך להתחשב עם התביעה הזאת ולהתאים לשדה־הראות היותר רחוק.

בית־הספר לתורת הכתיבה העברית בשטה מסוימה מתוקנה לצורך עבודת הכתיבה... בחמש מחברות, מאת מ. קרינסקי, הוצאת „תושיה".

כי כתב יפה ונוח לקריאה הוא דבר טוב ומביא רוחה גדולה ותועלת בחיי המעשה, בזה לא יפון איש; אבל כי הכתב היפה איננו „מתנת אלקים", כאשר חשבו זקנינו הנכבדים, כי אם פרי ההרגל חנוך היד והעין — זה יהי' בוראי חרש לרבים. בכל זאת, זה אמת, אף אם חרש.

הפדגוג אושינסקי אומר, כי כמו שהרגל הרגילה לחול תתחלק על הרצפה בקלות של חן ובנעימות, כן אפשר לחנך את היד כי תתחלק בקלות כזו ובמהירות על הגליון.

צריך לחנך את עורקי היד כי יתרוצו במדה מכונת ויתפשטו בצמצום, וצריך כמו כן לחנך את העין כי תתפס היטב את תו האותיות ואת צורתן, כי תתרגל לערך את יסודות האותיות ולמד אותם בסמטריה ידועה — וכתב יפה יהיה כתולדה מחיבת של הדברים האלה.

ובכן צריך להרגיל קודם כתבת הא״ב את היד לבל תרעד, — ואת זאת עשים ע״י זה, שמרגילים את הילדים לכתב לראשונה את יסודות האותיות.

מובן הוא, כי לכתיבת יסודות האותיות יש עוד טעמים אחרים, אבל זה הטעם העקרי.

ומיסודות האותיות יעבר הילד לכתב את האותיות עצמן (בהתאמה אל הקראה). ויען כי החק הדידקטי לעבר מן הקל אל הכבד משתרע גם על הכתיבה, לכן רגילים עתה, מאז שהחלו להשתמש בשטה הקולית, לסדר את האותיות לא עפ״י הסדר של הא״ב, כי אם בסדר כזה שמבטא האות בקריאה וכתיבתה ימצאו ביחס ישר זה אל זה וכי האותיות היותר נוחות להכתב ולהקרא תבאנה לראשונה, ואלו הכבדות ביותר — באחרונה.

למען הרגיל את עין הילד לסמטריה בעריכת יסודות האותיות וצרופם משתמשים בארג קללי גרפי, או בסרגולים לדעת מחברנו.

ויען כי יסוד המוחשיות משתרע גם הוא על הכתיבה, ועפ״י היסוד הזה צריך לא להגיד לילד בלבד איך כותבים אות ידועה, כי אם להראות לו ע״י דוגמה יפה — לכן משתמשים לתכלית זו במחברות קלליגרפיות.

ישנם אמנם הרבה פדגוגים המתנגדים למחברת קלליגרפית, מפני אותו הטעם, כי לרגלי המחברת הקלליגרפית ילמד הילד את הכתיבה ע״י חקוי, ולא ע״י עבודה עצמית והכרה ברורה. אבל לדעתי הדבר לא כן הוא: ראשית נוהגים לכתב לפני כתיבה יפה כל אות ואות התלמידים על המחברות והמורה על הלוח, ופה יש די אפשרות לילד ללמד את הכתב בהכרה שכלית. ושנית, רגילים עתה הקלליגרפים למלא רק את השורה הראשונה, והשורות היתרות פנויות הן.

התביעות שעל מחברת קלליגרפית למלא אחריהן הן: א, כי יסודות האותיות יבאו לפני האותיות; ב, כי האותיות תהיינה סדורות בסדר גנתי; ג, כי הכתב לא יהיה מסלסל, כי אם בכל האפשר פשוט; ד, כי אחרי אותיות אחדות יבאו מלים שלמות. כלומר, כי לא תהיינה רק אותיות גרידות, כי אם מלים, והמלים תצרפנה מהאותיות הידועות כבר לתלמיד. וה, כי הניר יהיה חלק ובהיר, למען לא יקלקל את העינים.

נראה אפוא עתה איך מלא מר קרינסקי אחרי התביעות האלו.

במחברת הראשונה נותן מר קרינסקי את יסודות של אותיות באמת עבריות עם שרטוטים המתאמים לכתב השמיי, מימין לשמאל, ולא שרטוטים עקומים המתאימים רק לכתב הארי; אבל הסדר איננו מהמעלים. סדור האותיות אצלו רק: י, נ, ו, ן; חצי עגול ואחרי היסוד הזה האותיות: ר, כ, ב, ה, פ, ח, א, ב, ג, ד, ז, ט, ק, ל, ץ, מ, ם, ס, ע, פ, ף, צ, ק, ר, ש, ת, אבל ראשית צריך לתת לפני כל אות תרגולים ביסודות אותה האות, בקוים היסודיים שמהם הֻרכבה האות, מה שיחסר במחברות של מר קרינסקי. ושנית אין פה הדרגה, אם האות פ׳ לדוגמה באה לפני האות ח׳, או ץ׳ תכף אחרי ל׳. וטוב היה, לדעתי, לסדר את הא״ב כך: קו פשוט (מְאֻנָּךְ וּמֻשְׁכָּב) ואחריו האותיות הקויות: י, ו, ן; קו עם זוית ישרה למטה, ואחריו—נ, ועם זוית עיולית ואחריו: א, ח, מ; אחרי זה חצי ענול, ואחריו: ר, ה, כ, ך, ב, פ, ת, ק, ס, ם, ט; ואחרי כן קו ועניבה, חצי עגול ועניבה ואחריהם האותיות העניביות: ג, ד, ז, ע, ל, ש, ף ץ. ועפ״י סדורו של מר קרינסקי אין כל יחס בין יסודות האותיות ובין האותיות עצמן (לדוגמה, איזה יחס יש בין הקו הישר ו ובין האותיות: נ, ר, ב, וכדומה?)

וגם לזה אי אפשר להסכים למה שמר קרינסקי נותן שלש אותיות על עמוד אחד ולא עמוד לאות, עמוד לאות. המחברת השניה מתאמת לתביעה כי הילד ילמד את הכתב לא ע״י חקוי, כי אם בהכרה, יען כי במחברת השניה אין יותר אותיות מומיות, כי אם שורות בראש העמוד. המחברת השלישית יתרה לגמרה; כי איזה חדוש יש בה? במחברת הרביעית משתמש מר קרינסקי בסרגלים צרים ובמשפטים שלמים. המחברת הזאת טובה. במחברת החמשית

יבא רק סרגל אחד, והמחברת הזאת טובה מאד כביפי הכתב (כמחברות הראשונות הכתב מסלסל, וביותר במחברת השלישית), כן בתוכן המאמרים. ההדפסה יפה והניר חלק וטוב.

המחברות הקלליגרפיות של מר קרינסקי הן היותר טובות מכל אלה שראיתי עד כה, והננו חפצים בכל לבנו כי המחברות האלו תדחינה מהחדר את המחברות המומיות (כבע״ות־מום) של הקלליגרפים השוקנים שלנו ו„מעשי ידי״ האדונים וואלצענאק, שור וזומיהם.

י. י. גלסס.

„פרוגרממא למורים וספר שמושי להורים הדורשים טובת בניהם... מאת יעקב גאלדמאן איש פינסק״.

הפרוגרמה הזאת לפי דברי מחברה הנה „משכללה ומתקנה לשש מחלקות... מהתחלת הא״ב עד גמרא למתחילים ועד בכלל... דיני ההנהגה והמשמעת וחובת המורה״.

ובכן תחלק הפרוגרמה הזאת לשני חלקים, החלק האחד ע״ד החנוך והחלק השני ע״ד הלמוד. נראה נא מה היא תורת החנוך לפי „הפרוגרממא המתקנה״ הזאת ומה היא תורת הלמוד שבה.

„כפות ידיו יחזיק (התלמיד) על השלחן ממעל, ישב ישר, גבו נשען על המסעד הכולט מן הספסל ועיניו נטויות אל הספר...״ אמנם עבודה קלה ומלבבת היא מאד לתלמיד, שהוא כבן חמש שנים לפי דברי הפרוגרמה בעצמה (פרק ו׳ סימן ב׳).

„לקול הצלצול השני יסירו את הכובעים... וישימו את הירמלקית... הערה — הערת הפרוגרמה כמובן — בא־בע המחלקות הראשונות תהיינה אדמות — הירמלקות במשמע, לא, חלילה, הלחיים ו„כפות הידים״, כי הן לפי תורת החנוך של הפרוגרמה הזאת צריכות להיות לבנות וחורות, כררך תינוקותינו של בתי רבנינו — ובאחרונות שחורות״. דרישה כזאת היא בודאי עפ״י תורת החנוך היותר חדש.

„על שאלת המורה... על הנשאל — שהוא ילד בן חמש — להגביה את ש ל ח ן הספסל ולהפשילו לאחוריו ולענות כשהוא עומד״.

„על המורה... לבוננהו בינה — על אדות הילד בן חמש השנים מדבר — מה העת דורשת, תכלית האדם ותכלית הידיעה״. עצה טובה היא.

„בבוא המורה לבית אחד מתלמידיו, יקום התלמיד מפניו ויעמד על עמדו באימה וביראה, ידיו למטה ועיניו את עיני מורו ת־אינה״ פנינים כאלה וכאלה מפזרים ונפוצים על פני כל החלק החנוכי של הפרונרמה; דינים יקרים ועצות נחמדות גם מקימם של „עונשים״ יפים לא יפקד בה, הכל כמו ב„פרונרממא משכללה ומתקנה״ כמו:

„המסיר שתי כפות ידיו מעל שלחן הספסל — — — התומך את ראשו בכתב ידו הנשענה על שלחן הספסל — — — יענש לעמד במקומו עד תת המורה אות״ — — — — ודוקא „אות״ בודאי לבלתי המתיק מעט את מרירות הדין באיזו מלה חיה.

„השוכח אחד מספריו, העט או המחברת — יענש: לבלתי צאת החוצה ברגעי ההפסקה הארוכה ולשבת על מקומו״, כי אמנם לא דבר קטן הוא לילד בן חמש שנים לשכח אחד מספריו העט או המחברת ולכן אם חטא ו ש כ ח יענש נא בשלילת אויר צח ו„ישב על מקומו גם בעת ההפסקה הארוכה״. נעימים המה מאד דרכי החנוך לפי הפרוגרמה הזאת, אבל עוד יותר מלבבות הן דרכיה בלמוד.

„סדר הקריאה... שעה אחת ביום תהיה דייקנית, מראש הסרור, לשנן כל פרק כמה פעמים עד אשר ירוצו התלמידים בו. ושעה קריאה שטחית היינו „לקרא בסדור כסדר מראשו לסופו בלי כל דילוג״. לעבודה נעימה ומלבבת כזאת אמנם דרושה המשמעת להיות נ.פי תורת הפרוגרמה למען יתאים המחול לרוח המנגינה.

„לקריאה״, לאמר: לקריאה מכונית „דיה שתי שעות ביום״ ובמשך שתי השעות האלה מה על הכשרונות של החנוך לעשות? גם מה תעשה שאיפתו לחיים לאיזו תנועה רוחנית או מוחשית?

„למוד השמות יהיה עברית בעברית... והספור יהיה דוקא (!) בשפה המדברת״.

„התלמיד יזהר לבלי פסח על הניבים הנמרצים בספור ויתאמץ להביאם בהעתקה לבל יתרגלו לכתב במלות פשוטות״.

אם יתרגלו לכתב במלים פשוטות אין עוד הרעה גדולה כל כך, אבל להתרגל להתהדר בנוצות זרים, להתרגל לשים לב אל השפה מאשר אל התכן, על כנון דא כבר צווחו גדולי הפדגוגים.

הבקיאות בתורה תהיה באופן זה: א) „ידעו התלמידים הדינים באיזו סדרה מוצאם, ודין אחד

"בהשנותו, כמה פעמים נשנה ובאיזו סדרה" בודאי דבר נחוץ הוא מאד להתאבנות הכשרונות של החניכים.

„מה טוב היה לוא ידעו **למצער** (!) ספר ישעיה ואיוב על פה" אמנם דבר כזה קטן הוא מאד להניכים שהם לפי דברי הפרוגרמה מבני חמש עד עשר, הלא?

„ממחלקה שלישית ומעלה מרגיל המורה את תלמידיו בעריכת מכתבים — — — ולתכלית זאת קונים התלמידים ספר מכתבים — — — ובכל שבוע ישננו מכתב אחד" ולמה לנו זאת? ישאל בלי ספק סתם מקשן ובאה הפרוגרמה בעצמה לתרץ ולבאר לנו את טעמיה, יען כי „ישנם נערים שכחם יפה בעריכת ספור (הא כיצד?). ובבאם לערך מכתב לא ימצאו ידיהם ורגליהם — — — ולבל יאמרו ההורים, שרובם דורשים מבניהם ידיעה זו, כי פזרו כספם לריק ואינם יודעים (התלמידים?) לכתב פ"ש לבן משפחה" אמנם מלתא בטעמא.

אין ספק, כי פרוגרמה מתוקנה ומשוכללה **באמת** אמנם נחוצה לנו כעת, אבל לא כזו שלפנינו. ובכלל „פרוגרמה לשש מחלקות" אשר תהיה באמת „משכללה ומתקנה" לא לאיש אחד לעשותה, כי אם לועד של פדגוגים.

ברדיטשוב, חיים פנחס **ברגמן**.

כרוניקה.

שיעורי השלמה למורים. למכ"ע „וסחוד" מודיעים, כי המיניסטריום להשכלת העם נתן רשיון לועד חברת מרבי השכלה בין היהודים ברוסיה לכונן בשנת 1905 שיעורי פדגוגיה עתיים בשביל המורים בבתה"ס לישראל, ובין הלמודים יחשבו גם למוד שפת עבר ויסודי הדת.

בבית החנוך באַהלֶם, אשר בו יתחנכו נערים ונערות מישראל בעבודת האדמה ואומניות מועילות, נוסדה גם משתלה לחנך את הנערים בנטיעת עצים. בתערוכות רבות זכו עצי הפרי של המוסד ההוא לאותות הצטינות. במערכה שהיתה למטעים במחוז הגובר זכה ביה"ס הזה גם למטבעת כסף גדולה „על עזרו לשכלול הגנים במדינת פרוסיה". המוסד שולח בכל שנה אלפי עצי פרי לכל קצות אשכנז.

חדר לנערות. מכה"ע „אד. ליסטוק" מודיע, כי המיניסטריום להשכלת העם פנה לפקידות גליל־הלמודים האודיסי בשאלה לחוות משפטו על דבר יסוד חדרים לנערות. באודיסה כבר היה חדר כזה אבל נסגר, יען נמצא, כי לפי חוקי דת ישראל (!) אל לנערות ללמוד תורה.

שעורים למלמדים. המשגיח על בית הספר לעם בפלך חרסון השתדל בדבר פתיחת שיעורי־למוד למלמדים בעיר ניקולַיֶב. השר המפקח על גליל הלמודים האודיסי הודיע למשגיח הנ"ל, כי ההשתדלות הזאת לא תוכל להמלא.

בית ספר מתוקן. הרופא מרחובסקי קבל רשיון ליסד בעיר בוקו (פ' קיוב) בי"ס גדול ומתקן לילדי ישראל. הבית נפתח ביום 25 אוגוסט.

השתדלות המלמדים. מכה"ע „וסחוד" מודיע, כי כמה מלמדים בעיר בריסק־דליטא באו בהשתדלות לפני פקידות בתה"ס לעם, להתיר להם לאַחד את כל החדרים בבית אחד הממלא את דרישות ההִיגִיֶנָה של בתה"ס.

תעודות מלמדים. שר גליל הלמודים בקיוב קבל צירקולר ממינסטריום של ההשכלה המברר, כי המיניסטריום לעניני הפנים איננו מוצא מצדו כל מעצור לתת תעודות „מלמדים", ואולם אך ליהודים שיש להם הרשיון לגור מחוץ לתחום מושב היהודים.

היהודים הקרימצקים בְּקַרַסוּבַּזַר אשר עד כה התרחקו מהשכלה כללית, החליטו עתה ליסד בעירם בית תלמוד־תורה לילדי העניים, ללמוד בו תורת הדת, שפת רוסיה וחשבון.

שעורי הלמודים למורים עברים. מפני שהרשיון לפתוח שעורי למוד והשלמה למורים עברים נתקבל אך זה מקרוב, לקץ ירחי החפשה מלמודים בבתה"ס, באה חברת מרבי השכלה בבקשה אל המינסטריום לדחות את קביעת השעורים האלה לשנה הבאה.

תלמוד תורה לעניים בחדרקוב (פ' קיוב). במשך השנה הזאת נוסד פה בית „תלמוד תורה" לילדים עניים, שחסרונו הוא מורגש מאד עד הנה, והודות להשתדלות מר בֵּילנקי ומר פִּישְׁמַן נתקבל רשיון הממשלה על הבית הזה. כן נוסד גם בית ספר לילדות עניות, שבו הן לומדות קרוא וכתוב עברית ורוסית, תורת החשבון וגם מלאכת יד; גם בית עקד למקרא ספרים עברים ורוסים. ומספר חבריו כבר עולה למאה וחמשה, מספר מסוים והגון מאד ביחס אל המקום והזמן הקצר.

בנין בית־ספר בליחוביץ. — תושבי העיר היהודים עסוקים עתה לכונן בית ספר לנערים בעל מחלקות ובית ספר לנערות בעל מחלקה אחת. לתכלית זו הוצא איזה סך מקופת מכס הבשר; בנין הבית יעלה לסך הגון. הדירקציה של בתי ספר לעם התיחסה להצעה זו בתשומת לב מיוחדה. המתלמדים ישלמו בשכר למודם השנתי עשרה רובלים. חסרון בית־ספר הזה מורגש מכבר בעיר, ובטח יביא את התועלת הזאת.

המנוחה לילדי ה„חדרים". המשגיח על בתה"ס לעם בקישינוב פקד לסגור את חדרי המלמדים ולהפסיק את הלמודים במשך ירחי הקיץ. גם באודיסה הונהגה הפסקה כזו בלמודי החדרים, למען ינוחו תלמידי החדרים כמו שינוחו תלמידי בתה"ס. מכ"ע „ביל. וויסט". מעיר כי לילדי החדרים נחוצה מנוחת הקיץ עוד יותר מתלמידי בתה"ס, ואומר, כי טוב ונכון יהיה לעשות כן גם בחדרי ביליסטוק למצער לירח יולי.

החדר המתוקן בסמולנסק. החדר המתוקן בחדריו המרווחים עפ"י שמירת הבריאות, בנקיון השורר בו וברהיטי בית־ספר, הנהו סמל תה"ת. סדרי הלמודים עצהיו"ט. חמשת המורים, המבקרים את תה"ת, לא יסירו עינם מהתלמידים, כי יעשו חיל בלמודם. מלבד הלמודים: תנ"ך, תורת השפה העברית והלמודים הכוללים, ילמדו את התלמידים לשיר במקהלה, ומורה לשירה מיוחד יבקר אותם. הכנסת תה"ת היתה בשנת החשבון 2371,51 ר', וההוצאה 2310,10 ר'. מה ראוי כי יושבי העיר, אשר לבם ער לכל דבר טוב ומועיל, ידאגו גם לעתידות התלמידים וללמד את התלמידים, אחרי גמרם את חק למודם בהחדר — מלאכה. והחסרון הזה, היינו יסוד בית מלאכה על יד תה"ת, יוכל להמנות, על נקלה, אם כל בני העיר יתנו את ידם לתה"ת.

תחת חסות תה"ת עומד גם חדר מתוקן לנערות. בחדר הזה תלמדנה נערות העניים את הקריאה והכתיבה העברית, דברי ימי ישראל, שפת רוסיה ויתר הלמודים הכוללים. בשנת החשבון בקרו את החדר 39 תלמידות. הכנסת החדר בשנת החשבון עלתה לסך 710,10 ר' וההוצאה לסך 467,91 רו"כ.

40] **לוח־עולם קטן**. קובץ ספרותי ושמושי לבני הנעורים לשנת תרס"ג עם תמונות וציורים.
מחירו 75 קאפ', לחותמי ה„עולם קטן" רק 50 ק'. מכ' בניר 10 ק' (מכ' הדר 25 ק') בעד הכריכה.

41] **ספר החנכה**. מאסף לבני הנעורים עם תמונות וציורים.
מחירו 25 ק', מכ' 40 ק' פארטא 4 ק'.

42] **פרקי תלמוד**. כריסטומתיה תלמודית למתחילים, עם תרגום המלות התלמודיות ברוסית ואשכנזית (באותיות עבריות). א. ל. ביסקא.
מחירו 40 ק', מכ' בבר 55 ק', פאר' 6 ק'.

42] **מורה הסגנון ושמוש הלשון העברית** (עם דוגמאות ופרקי שנון רבים לשמוש המעשי, וחלק מיוחד על תורת הנקוד לכל פרטיה). י. ח. טביוב.
מחירו 1 ר', מכ' בבר 1.45. פאר' 14 ק'.

43] **תורת הספרות**. מורה הקי הסגנון הפרוזי והשירי ותורת הספרות לכל חלקיה השונים (עם דוגמאות רבות מכל מקצעות הספרות העברית בכל תקופותיה). ש. ל. גרדון.
מחירו 1 ר', מכ' בבר 1.15 מכ' הדר 1.25 ר'. פאר' 14 ק'.

44] **מבחר הספרות**. אנתולוגיה עברית, מכילה לקוטים נבחרים ממיטב הספרות העברית החדשה בשיר ובפרוזה של משוררינו וסופרינו הגדולים (עם תולדות כל סופר וערכו והערות נתוצות). י. ח. טביוב.
מחירו 90 ק', מכורך בבר הדר 1.15 פאר' 14 ק'.

45] **תולדות היהודים** (הסטוריה פופולרית ערוכה לעם ולבני הנעורים). יעקב פרנקל.
מחיר חלק א', ב', ג' 50 ק' כ"א. פאר' 6 ק'; חלקי ד', ה' 75 ק' כ"א. פאר' 10ק'. בשני ברכים מכ' הדר כל כרך 1.75 ר' פארטא 20 קאפ'.

46] **מלון של כים**. מעברית לרוסית ואשכנזית (באותיות עבריות). מלון מלא ושלם לשפה העברית הישנה והחדשה, של התנ"ך, התלמוד והמדרשים ושל הספרות העברית החדשה. י. גרזובסקי וד"ר י. קלוזנר.
מחירו 2.35 רובל, מכ' הדר 2.60. פארטא 20 ק'.

ביבליותיקה לבני הנעורים:

I לילדים:

אגדות, שיחות, פנטסיות, בדיחות, משלים, שירים וספורים (בנקוד).

1) **קובץ שיחות קטן** (שיחה) מאת ר. גוסטפסון, תר' נ. פינס. 2) **ידידי המלך עמינדב** (שיחה) — הנ"ל, תר' הנ"ל. 3) **הרועה ובת המלך** (אגדה) —הנ"ל, תר' י. ב. לבנר. 4) א] **המלך אשר שנתו נגזלה**, ב] **פרחי ששון** (אגדות)—הנ"ל, תר' הנ"ל. 5) **ארבעים שודדים** (אגדה ערבית)—תר' מ. סילמן. 6) **שלשה אחים** (שיחה)—ר. גוסטפסון, תר' נ. פינס. 7) **רחוב הזהב** (אגדה עברית)—ל. ויזל, תר' י. ב. לבנר. 10—8) א] **עשר ואשר**, ב] **גדול העליליה** (אגדות ערביות)—תר' הנ"ל. 12, 11) א] **גמול ישרים או רחוב מזל**, ב] **הרמב"ם והעלם האלם** (אגדות עבריות) — ל. ויזל, תר' הנ"ל. 13) **החבצלות** (ספור)—רוטשיץ, תר' נ. פינס. 14) **הכליף־החסידה** (אגדה) — הויף. תר' י. ב. לבנר. 15) א] **פרעה מלך מצרים** (ספור הסטורי) — ד'ספירל, ב] **בלב־ים** (אגדה מדרשית)—תר' הנ"ל. 16) **איש בלי לב** (אגדה אנגלית)—תר' א. ליבושיצקי. 17) **הדיג והדגה** (אגדה בחרוזים) — א. ס. פושקין, תר' הנ"ל. 18) **ל"ג בעומר** (ספור) — ש. דינר. 19) **הכלה האמתית** (אגדה) — האחים גרים, תר' ש. ברמן. 20) **יוחנן הנאמן** (אגדה) — הנ"ל, תר' הנ"ל. 22, 21) א] **תרח אוהב הכסף** ספור התולים), ב] **עשיר אמלל** (אגדה —תר' מ. סילמן. 23) **המלך שלמה ומשחקי השח־מט** (אגדה מזרחית) — תר' א. ב.. 24) **לב אבן** (אגדה עברית —ל. פיליפזון, תר' פ. קפלן. 25) **אח ואחות** (ספור)—תר' הנ"ל. 26) **גלית הנדיב** (ספור)—תר' א. ליבושיצקי. 27) **לבנת שלג** (אגדה)—האחים גרים, תר' ש. ברמן. 28) **השד ושלש שערות הזהב** (אגדה) — הנ"ל, תר' הנ"ל. 29) א] **בית היער**, ב] **הנחש הלבן** (אגדות)—הנ"ל, תר' הנ"ל. 30) א] **הברקת**, ב] **אשר ועני** (ספורים)—י. ב. לבנר. 54—31) **כל אגדות ישראל** (חלק א', 24 חוברות) — הנ"ל. 55) **ילד מצל** (שיחה)—א. ברוסילובסקי. 58—56) **משלי ילדים** (3 חוברות) — שלמון. 59,60) **מעשה בנבוכדנצר שנהפך לדב** (ספור) — י. צ. לוין. 75—61) **למען אחי הקטנים** (שירים מקוריים ומתרגמים, 15 חוברות) — א. ליבושיצקי. 78 — 76) **מיגון לשמחה** (ספור)—כ. שמידט. תר' י. ב. לבנר. 79) **ימים מקדם** (ספור) — מ. הורליק. 80) **ילדים עובדים** (ג' ספורים: 1] יעקב, 2] ימימה, 3] רחבות)—י. גרזובסקי. 90 – 81) **שיחות ילדים** (10 חוברות) — י. שטינברג. 93—91) **למך ולמך** (ספור־אגדה)—י. צ. לוין. 95—94) **נח בתבה** (ספור־אגדה) — הנ"ל, 97—96) **העצמות היבשות** (ספור־אגדה) — הנ"ל. 99—98) **הפחה הרועה** (אגדת בני קדם) — תר' ב. רובינזק. 100) **מעשה בבן מלך** (אגדה)—הנ"ל. 101) א] **החסידה**, ב] **החידה** (אגדות)—האחים גרים, תר' ש. ברמן. 102) א] **יקטן הנבון**, ב] **זלפה החכמה**, ג] **המסחר הטוב** (אגדות)— הנ"ל, תר' הנ"ל. 103) א] **מלך הר הזהב**, ב] **שלומית ושלמה** (אגדות)— הנ"ל—הנ"ל. 104) א] **ארון הזכוכית** ב] **החתן השודד** (אגדות)—הנ"ל, תר' הנ"ל. 105) **עפר האילים** (אגדה) —הנ"ל, תר' הנ"ל. 106) **בת יחידה** (ספור)—תר' א. ליבושיצקי. 107) **המזמרת הקטנה** (ספור)—תר' הנ"ל. 108) א] **המשורר העני**, ב] **דבורה הזקנה** (ספורים)—תר' הנ"ל. 109) **מעשה בשלטן אחד** (אגדה ערבית) —תר' הנ"ל. 110 א] **המלאך הגואל**, ב] **הכוכבים שאבדו** (פנטסיות)—תר' הנ"ל. 155—111) **כל אגדות ישראל** (חלק ב', 45 חוב')—י. ב. לבנר. 156) **צפור־הזהב** (אגדה)—האחים גרים, תר' ש. ברמן. 157) **החיט אמיץ הלב** (אגדה) — הנ"ל, תר' הנ"ל. 158) **רמוצה** (אגדה)— הנ"ל, תר' הנ"ל. 159) א] **כפה אדומה**, ב] **הקציעה** (אגדות)—הנ"ל, תר' הנ"ל. 160) **רעת האוזים** (אגדה) — הנ"ל, תר' הנ"ל. 163—161) **בני המלך והלביא** (אגדה מזרחית, ג' חוב') — תר' ח. ד. רוזנשטין. 164) **דבורה** (אגדה) — תר' פ. קפלן. 165) **אי־הסוף** (אגדה)—תר' א. רוזט. 166) **חכמה נפלאה** (ספור)—תר' חיים רבינוביץ. 167,168) א] **רבי אליעזר בן הורקנוס** (תולדה)—י. מיותס, ב] **מעשה באיש מופת** (ספור) — ק. ל. סילמן. 169, 170) **שולמית** (אגדה, מימי שלמה מלך ישראל)—י. שטינברג. 171) א] **גבה מעל גבה** (משל), ב] **המנדרין והבגדיחן** (בדיחה)—תר' י. ב. לבנר.

מחיר כל נומר 4 ק'. פאר' לכל חוברת או לשלש ביחד 2 ק'; כל 5 נומרים בכרך קטן אחד מכ' בבר אדום מחירו 25 ק'. פאר' 4 ק'; כל 10 נומרים בכרך אחד מכ' 50 ק'. פאר' 6 ק'; כל 15 נומרים בכרך אחד מכורך הדר בבר 75 ק'. פאר' 10 ק'.

מחיר **כל אגדות ישראל** מאת י. ב. לבנר (מאשר מטעה"מ) (פורמט קטן) ח"א מכ' הדר 1.45 ר'. פאר' 14 קאפ'; ח"ב בשני כרכים מכ' הדר כ"א 1.05 ר'. פארטא לכ"א 14 קאפ'.

מחיר **ילקוט ספורים** (י"ד ספורים) מאת י. ב. לבנר (מאשר מטעה"מ) 56 ק', מכ' הדר 70 ק'. פאר' 10 ק'.

II לנערים:

אגדות, ספורים, מחזות, ציורים הסטורים, ביוגרפיות, ספרי מסע ועוד.

1] א—ב) **מלחמת אחים** (ספור ע"פ ו. הוגא). י. ב. לבנר.

2) ג) **אגריפס הראשון** (ציור הסטורי). א. ז. רבינוביץ.

3] ד—ה) **השבוי בקוקז** (ספור, טולסטוי) תר' הנ"ל.

4] ו—י) **המוהיקני האחרון** (ספור ע"פ קופר). י. ב. לבנר.

5] יא—יג) **אי בורניא** (ספור מסע ע"פ מיין־ריד). א. ז. רבינוביץ.

6] יר) בני משה (אגדה). ל. מ ק ל ר.
7] טו) הנדחים בירכתי צפון (ספורי מסע). תר׳ מ, ס. א י ז נ ש ט ד ט.
8] טז—כ) מגבורי האומה (תולדות ישראל ע״י ביוגרפיות) 5 חוברות: 1) עזרא ונחמיה; 2) שמעון הצדיק וחוניו בנו; 3) יהודה המכבי; 4) שמעון בן שטח ושלומית אחותו; 5) הלל הבבלי (הזקן). ש. ב ר מ ן.
9] כא—כה) בן המלך והעני (ספור ע״פ מרק טוען). 5 חוברות. י. ג ר ז ו ב ס ק י.
10] כו—כט) האח העור (ספור ע״פ גרן). 4 חוברות. י. ב. ל ב נ ר.
11] ל) הצעד הראשון (ספור). תר׳ פ. ק פ ל ן.
12] לא—לה) מחיי הטבע (ספורים מחיי החיות, פ. ברנדל). 5 חוברות. תר׳ י. ג ר ז ו ב ס ק י.
13] לו—נ) מגבורי האומה (כנ״ל) 15 חוברות: 6) רבן גמליאל הזקן; 7) אלעזר בן חנניה הכהן ויוחנן בן לוי מגוש חלב; 8) רבי יוחנן בן זכאי; 9) רבן גמליאל דיבנה; 10) רבי יהושע בן חנניה; 11) רבי טרפון; 12) רבי ישמעאל בן אלישע; 13) רבי עקיבה בן יוסף; 14) שמעון בר־כוכבא; 15) רבי מאיר; 16) רבן שמעון בן גמליאל; 17) רבי שמעון בן יוחאי; 18) רבי יוסי בן חלפתא; 19) רבי יהודה הנשיא, חוברת א׳; 20) רבי יהודה הנשיא, חוברת ד׳. ש. ב ר מ ן.
14] נא—נב) הנודד הקטן (ספור, ד. אמיצים). 2 חוב׳. תר׳ א, ל י ב ו ש י צ ק י.
15] נג—נד) ברונא הנודד (ספור). תר׳ א, ה י י ב ש ו ב י ץ.
16] נח) שני המלכים (ספור). תר׳ ב. ר ו ב י נ ו ק.
17] נז) נחל דמעה (אגדה קוקזית). תר׳ ה נ״ל.
18] נז—נח) יונת המלכה (אגדה). תר׳ מ. ר ו ד י ו ב.
19] נט—ס) חכמת העמים (מספורי ל ב ו ל י). תר׳ י, ג ר ז ו ב ס ק י.
20] סא—ע) מגבורי האומה (כנ״ל) 10 חוברות: 1) רבי חנינא בן חמא; 2) רב (אבא אריכא); 3) הנ״ל; 4) שמואל (ירחינאי); 5) רבי יוחנן בן נפחא; 6) הנ״ל; 7) רבי שמעון בן לקיש (ריש לקיש); 8) רב הונא ורב יהודה; 9) רבי אבוהו; 10) רבה ורב יוסף. ש ל מ ה ב ר מ ן.
21] עא—עג) 1) אהבת אם (ספור), 2) יחזקאל (ספור). י. ש ט י נ ב ר ג.
22] עד) 1) שכולה, 2) כתב הזובבים, 3) האח והאחות, 4) החסיד והחסידה (מעשיות). ה נ״ל.
23] עה) 1) שרח בת אשר, 2) צפורה (אגדות). י. ש ט י נ ב ר ג.
24] עו) 1) חץ תשועה, 2) מלת פלאים (אגדות). ה נ״ל.
25] עז) 1) תמרים של חמשה עשר, 2) גור הדין (אגדות). הנ״ל.
26] עח,עט) 1) צחוק שפתים (ספור), 2) האשף (ספור). י. ב. ל ב נ ר.
27] פ) במקום דרשה (מחזה לילדים). י, ח. ט ב י ו ב.
28] פא) נשף פורים (מחזה לילדים במערכה אחת). מ. מ ו נ ס ב י ץ.
29] פב) החמסן הקטן (חזיון בעלילה אחת וחמשה מחזות). מ. ה ו ר ל י ק.
30] פג—פד) מוסר נער רע (חזיון בשמונה עשר מחזות). תר׳ ה נ״ל.
31] פה) העניים (חזיון בעלילה אחת וחמשה מחזות). תר׳ י. מ. ז ל ק י נ ד.
32] פו—צ) מחיי הטבע (ספורים מחיי החיות, פ. ב ר נ ד ל). תר׳ י. ג ר ז ו ב ס ק י.
33] צא) מחיי הילדים בארץ ישראל (ספורים). ח מ ד ה ב ן־י ה ו ד ה.

מחיר כל נומר 6 ק׳. פאר׳ לאחד או לשנים 2 ק׳; כל 5 נומרים מכ׳ בכריכה יפה 40 ק׳. פאר׳ 6; כל 10 נומרים מכ׳ הדר 80 ק׳. פאר׳ 10 ק׳.

מחיר מגבורי האמה בשני כרכים מכ׳ הדר:
כרך ראשון 1.45. פאר׳ 20 ק׳.
כרך שני 80 ק׳. פאר׳ 10 ק׳.

ביבליותיקה עברית

לכל בית בישראל.

מכילה מאתים ספרים בכל מקצעות הספרות: ספרים, תמונות וציורים, מחזות ושירים, ספרי־מדע כללים או בחכמת ישראל, ספרי מסע ותולדות אנשי שם. כל ספר מכיל בערך 80 עמודים. בספרים רבים יש תמונות וציורים. יצאו עד היום מאה ושבעים ספרים.

מחיר כל ספר 40 ק׳. פאר׳ 4 ק׳.

נמצאים להמכר גם מכורכים בשלשים וארבעה כרכים (חמשה ספרים בכל כרך לפי סדר הוצאתם).

מחיר כל כרך 2,25 רובל. פאר׳ 20 ק׳.

הקונה כל הביבליותיקה ישלם רק 40 רובל עם המשלוח.

ספרי עם:

ספורים, תמונות וציורים, מחזות וספרי מדע, מקוריים ומתרגמים:

73 נומרים, מחיר כל נומר 10 ק׳. פאר׳ 2 ק׳.

16 ספרים ב19 כרכים: 4 כר׳ במח׳ 20 ק׳ כ״א; 2 כר׳ במח׳ 30 ק׳ כ״א; 6 כר׳ במח׳ 40 כ״א; 2 כר׳ במח׳ 50 ק׳ כ״א; 2 כר׳ במח׳ 70 ק׳ כ״א; 2 כר׳ במח׳ 80 ק׳ כ״א; 1 כרך במח׳ 1.40 ר׳. כ״ז בלי משלוח.

כל כתבי מנה מכ׳ הדר 1.55. פאר׳ 10 ק׳.
יוסף הנשיא מכ׳ הדר 95 ק׳. פאר׳ 8 ק׳.

ספרי הקבוצה הזאת יש להשיג גם מכ׳ בששה כר׳: כרך 1 במח׳ 1.55 ר׳; כרך 2 במח׳ 1.45 ר׳; כרך 3 במח׳ 1.65 ר׳; כרך 4 במח׳ 1.55 ר׳; כרך 5 במח׳ 2.05 ר׳; כרך 6 במח׳ 50 ק׳.

הקונה את כל הקבוצה ביחד ישלם 9.20 רובל עם המשלוח; לחותמי „הביבלי׳ העברית" ו„עולם קטן" רק 7.50 עם המשלוח.

ספרים שונים:

1) פרץ סמולנסקין (תולדות חייו עם תמונתו) — ר. ב ר י י נ י ן. מחירו 1 רובל, מכ׳ הדר 1.25. פאר׳ 12 ק׳. 2) בין תקוה ויאוש (ע״ד הציוניות) — א. ס ג ל. 8 ק׳, ע״פ 10 ק׳. 3) כנסת הגדולה (הקונגרס הציוני השני) — נ. ס ל ו ש ץ. 40 קאפ׳ ע״פ. 4) מפת השמים (ספר עם מפה) — מ. ו ב ר. 30 ק׳, ע״פ 32 ק׳. 5) הקונגרס הציוני הרביעי. ב׳ מחברות — נ. ס ל ו ש ץ. כל מחברת 20 קאפ׳, ע״פ 24 קאפ׳.

6) **Ново Еврейская Литература XIX вѣка. I. Клаузнеръ.**
Цѣна 50 коп., въ перес. 56 к.

עתונים:

1) עולם קטן.

עתון מצויר לבני הנעורים.

יוצא בקרקוי מדי שבוע בשבוע.
נערך ע״י
א. ל. ב ן־א ב י ג ד ו ר וש״ל ג ר ד ו ן.

העתון המצויר האחד בספרותנו בכלל והיחיד ומיוחד לבני הנעורים שלנו בפרט.

שפת ה„עולם קטן" קלה וטבעית והסגנון נאה ומלבב.

העתון מנקד כלו, נדפס על ניר יפה ובדפוס מהודר והתמונות מצוינות ביפין וטובן.

מחירו 4 רובל לשנה

2 רובל לחצי שנה, 1 ר׳ לרבע שנה.

החתומים לשנה שלמה יקבלו בסוף השנה

תשורה יפה חנם!

התותמים לשנה שלמה יכולים לשלם דמי החתימה גם לשעורין: 2 רובל בעת החתימה, ובראשית הרבע השני שני הרובל הנותרים.

2) הפדגוג.

ירחון פדגוגי להורים ומורים.

נערך ע״י הנ״ל.

מחיר „הפדגוג": 3 רובל לשנה, 1.50 ר׳ לחצי שנה, 75 ק׳ לרבע שנה.
לחותמי ה„עולם קטן" 2 ר׳ לשנה, 1 ר׳ לחצי שנה, 50 ק׳ לרבע שנה.

פרוספקט מפורט ע״ד ה„עולם קטן" ו„הפדגוג" ישלח חנם לכל דורש.

3) יודישע פאלקס־ציטונג.

א וואכענ־בלאט פאר אללע יודישע אינטערעסען.

די איינציגע שזארגאנישע וואכענבלאטט, מיט דער וואכענטליכער אבטהיילונג:

„יודישע פרויענוועלט"

פיר יודישע פרויען אונ פאמיליע.

די צייטונג איז אין גאנצען מיט נקודות.

פרייז פיר די צייטונג יעהרליך 4 רובל; האלב יעהרליך 2 רובל; פיערטעל יעהרליך 1 רובל.

די יעהרליכע אבאנענטען ערהאלטען אוויכטיגע פרעמיע:

אלע ווערק פון שלום עליכם.

4 באנדער.

פיר 1 רובל מיט פארטא.

Издательство „ТУШІЯ", Варшава. — Verlag „TUSCHIJAH", Warschau.
בע״פ: נובוליפקי 7, מעון 9.

„HAPADGOG". Pädagogische Monatschrift.
Herausgeber u. Eigenthümer: Verlag „Tuschijah". Warschau.—Verantwortlicher Redacteur: S. M. Laser
Druck von Josef Fischer in Krakau.